

Det får man inte säga i det här landet!

En introduktion till yttrandefrihetens gränser, särskilt på internet

Mårten Schultz

Stiftelsen Juridisk
Fakultetslitteratur

Juridiska institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm

Innehållsförteckning

Förord	1
Om användandet av vissa uttryck	2
1 Inledning.....	4
1.1 Vad är yttrandefrihet?.....	4
1.2 Vad får man inte säga?.....	5
1.3 Vad handlar denna bok om?	5
1.4 En kort anteckning om hur man läser juridiska texter.....	6
1.5 Disposition	7
2 Yttrandefrihetsreglering i olika nivåer	8
3 Grundlagarna och Europarätten	9
3.1 Konstitutionell rätt	9
3.2 Regeringsformen	9
3.3 Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen: Yttrandefrihetsgrundlagarna	11
3.3.1 Bakgrund	11
3.3.2 Yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpningsområde.....	11
3.3.3 Grundbultarna	12
3.4 Europakonventionen	14
3.5 Inskränkningar i yttrandefriheten i vanlig lag	15
4 Regler om yttrandefrihetsbegränsningar I: Brott mot person.....	16
4.1 Inledning.....	16
4.2 Förtal	16
4.2.1 Allmänt	16
4.2.2 Typfallet.....	17
4.2.3 Missaktning	18
4.2.4 Identifikation	19
4.2.5 Utpekande av människor och företag.....	19
4.2.6 Förtal genom spridande av bilder och filmer	19
4.2.7 Svåra fall	20
4.2.8 Förtal och barnpornografi	21
4.2.9 Spridning.....	21
4.2.10 Sanna uppgifter	22
4.2.11 Uppenbart falska uppgifter	23

4.2.12	Försvarligt.....	23
4.2.13	Närmare om bedömningens olika led.....	24
4.2.14	Särskilt om förtal av döda personer.....	25
4.2.15	Åtalsregeln.....	26
4.2.16	Förtal – sammanfattning.....	26
4.3	Förolämpning.....	26
4.3.1	Inledning.....	26
4.3.2	Typfall.....	27
4.3.3	Förolämpningar som anspelar på ras, trosbekännelse, sexuell läggning med mera.....	28
4.3.4	Svåra fall.....	28
4.3.5	Grovt brott.....	29
4.3.6	Förolämpning - sammanfattning.....	29
4.4	Olaga integritetsintrång.....	29
4.4.1	Inledning.....	29
4.4.2	Regeln.....	29
4.4.3	Typfall.....	30
4.4.4	Svåra fall.....	31
4.4.5	Försvarligt.....	31
4.4.6	Förhållandet till andra regler.....	32
4.4.7	Olaga integritetsintrång – sammanfattning.....	32
4.5	Olaga hot.....	32
4.5.1	Inledning.....	32
4.5.2	Typfall.....	33
4.5.3	Förtäckta hot.....	34
4.5.4	Den brottsliga gärningen avser någon annan än offret.....	34
4.5.5	Hotet lämnas till någon annan än offret.....	35
4.5.6	Olaga hot i sociala medier.....	35
4.5.7	Olaga hot - sammanfattning.....	36
4.6	Ofredande.....	36
4.6.1	Inledning.....	36
4.6.2	Typfall.....	37
4.6.3	Svåra fall.....	38
4.6.4	Ofredande - sammanfattning.....	40
4.7	Sexuellt ofredande.....	40
4.7.1	Inledning.....	40
4.7.2	Typfall.....	41
4.7.3	Svåra fall.....	42
4.7.4	Sexuellt ofredande - sammanfattning.....	43
5	Regler om yttrandefrihetsbegränsningar II: Brott mot allmän ordning.....	44

5.1	Allvarliga men ovanliga fall av brott mot allmän ordning.....	44
5.2	Barnpornografi	44
5.2.1	Inledning.....	44
5.2.2	Typfall	45
5.2.3	Svåra fall	45
5.2.4	Barnpornografibrott - sammanfattning	47
5.3	Olaga våldsskildring.....	47
5.3.1	Inledning.....	47
5.3.2	Typfall	48
5.3.3	Svåra fall	48
5.4	Hets mot folkgrupp	49
5.4.1	Inledning.....	49
5.4.2	Uttalande eller annat meddelande som sprids.....	49
5.4.3	Hota eller uttrycka missaktning	50
5.4.4	Folkgrupp och annan sådan grupp.....	51
5.4.5	Hets mot folkgrupp - sammanfattning.....	51
6	Avslutande ord	52

Förord

Denna korta framställning beskriver översiktligt det juridiska regelverket kring yttrandefrihetens gränser på internet, till exempel i sociala medier som Facebook eller Youtube. Boken vänder sig till alla som intresserar sig för rättighetsfrågor i digitala miljöer men min förhoppning är särskilt att den – förutom för jurister – ska kunna vara till nytta för journalister och andra som arbetar med yttrandefrihetsfrågor. Mer konkret hoppas jag att den ska kunna användas i undervisningssammanhang på universitet och högskolor, men kanske även på gymnasiet.

Under de senaste åren har det funnits ett stort medialt intresse kring frågor om så kallat näthat, om kränkningar mot politiker, forskare eller journalister och om kränkningar av sexuellt slag, såsom så kallad hämndporr. Denna bok ger en översikt över de viktigaste reglerna i dessa sammanhang.

Fokus ligger på den yttersta gränsdragningen för vad som får sägas till och om andra personer. Utöver detta finns det begränsningar som skyddar allmänna intressen, till exempel rikets säkerhet, men dessa tas inte upp här. Vidare skriver jag primärt om reglerna i straffrätten: Vilka typer av yttranden kan leda till ett straff, som fängelse eller böter?

Det finns många andra regler som kan aktualiseras men som inte tas upp här. Det kan till exempel röra sig om arbetsrätt (kan arbetsgivaren säga upp någon för vad hon skrivit på Facebook), skadeståndsrätt (kan någon bli betalningsskyldig för skada som uppkommit till följd av det hon sagt i sin podcast) eller konsumenträtt (vilka krav kan jag som användare ställa på de sociala medieföretagen som tillhandahåller konsumenter tjänster av det här slaget?) Den som intresserar sig för någon av dessa frågor får vända sig till speciallitteraturen i arbetsrätt, skadeståndsrätt eller konsumenttjänsträtt.

Denna framställning bygger i vissa delar på tidigare publicerade texter, framför allt rapporten *Gaming och yttrandefrihet* som jag skrivit tillsammans med Johan Rosell och som givits ut av Institutet för Juridik och Internet i samarbete med MySafety Försäkringar 2019.

Denna bok har möjliggjorts genom finansiering av Stiftelsen Juridisk Fakultetslitteratur, SJF. Tack vare SJF:s ekonomiska och tekniska stöd kan denna lilla skrift göras gratis tillgänglig på internet. Boken får omsättas fritt så länge källan anges. Så sprid den gärna!

Mårten Schultz

Röda Bergen, 6 april 2021

Om användandet av vissa uttryck

I denna framställning förekommer en del fula och kränkande ord: sexuellt kränkande, sexistiska, rasistiska och på andra sätt hatiska uttryck riktade mot vissa grupper. Läsaren är härmed varnad. Förklaringen till varför dessa uttryck används istället för omskrivningar eller synonymer är att det specifika ordvalet många gånger har en avgörande betydelse för om ett uttalande är tillåtet eller inte tillåtet. En beskrivning av vad som kan utgöra hets mot folkgrupp fordrar, åtminstone om man vill förmedla hur gränsdragningarna görs i praktiken, exempel som tar sin utgångspunkt i de situationer som åklagare och domstolar idag bedömer.

Förkortningslista

BrB	Brottsbalken
DN	Dagens Nyheter
Europakonventionen	Europakonventionen för de grundläggande friheterna och mänskliga rättigheterna
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv II (som publicerar rättsfall från HD)
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
SkL	Skadeståndslagen
SvJT	Svensk Juristtidning
TF	Tryckfrihetsförordningen
YGL	Yttrandefrihetsgrundlagen

1 Inledning

1.1 Vad är yttrandefrihet?

Yttrandefriheten är en av våra grundläggande fri- och rättigheter. Precis som med andra fri- och rättigheter, som rätten till ett privatliv, demonstrationsfriheten eller äganderätten, så finns det olika uppfattningar om vad yttrandefriheten innebär.

I kärnan av begreppet yttrandefrihet finns tanken att alla som utgångspunkt ska ha rätt att yttra sig om vad som helst utan att riskera att drabbas av sanktioner och fokus brukar ligga på statliga sanktioner. Det här är bara en utgångspunkt. Om en persons intresse av att få yttra sig kommer i konflikt med någon annans intresse så kan yttrandefriheten ibland få vika sig för det andra intresset, om det har stöd i någon fri- eller rättighet som väger tyngre.

För att ta ett enkelt exempel så väger yttrandefriheten lättare än skyddet för personlig trygghet och säkerhet i en situation där någon yttrat sig genom att beställa en misshandel av en annan person. Avvägningar av det här slaget görs i praktiken av samhället med stöd i lagar som har skrivits för att balansera olika intressen mot varandra. Yttrandefriheten balanseras mot rätten till privatlivet i regler som skyddar mot ärekränkning och den personliga friden, et cetera.

Yttrandefriheten som ett skydd mot censur eller statliga sanktioner utgår från en tanke om så kallade negativa fri- och rättigheter. Negativa fri- och rättigheter skyddar mot statens maktutövning men innebär inte någon rätt att erhålla något; staten får inte hindra mig att yttra mig om det inte finns andra intressen som väger tyngre men staten har ingen skyldighet att hjälpa mig att få någon att lyssna på mina yttranden.

I vidare bemärkelse kan yttrandefriheten även anses innebära vissa positiva förpliktelser, i första hand för staten. Med det avses att staten inte bara har en skyldighet att inte förhindra eller bestraffa den som vill yttra sig eller har yttrat sig, utan att staten därutöver behöver agera för att underlätta för den som vill yttra sig.

I Sverige finns det en tradition, i vår tryckfrihetslagstiftning som har anor från 1766, av att inkludera även vissa positiva skyldigheter i yttrandefrihetsdiskussionen. I en mening kan till exempel offentlighetsprincipen, som innebär att alla har rätt att få tillgång till olika typer av information, åtminstone delvis betraktas som en positiv förpliktelse: genom att till exempel medierna får tillgång till offentlig information så kan de utföra sitt granskande arbete och publicera resultaten av sina granskningar i tidningar eller i radio.

I denna bok ligger tonvikten på yttrandefrihetens begränsningar som de bestämts i lagstiftningen, det vill säga inskränkningarna i den negativa yttrandefriheten. Några regler om censur i formen av förhandsgranskning finns inte längre kvar i Sverige. Däremot finns det många regler som ger en grund för det slag av avvägningar som ovan diskuterats. Det är dessa regler som ytterst bestämmer vad man inte får säga (eller skriva, eller på andra sätt uttrycka) i det här landet.

1.2 Vad får man inte säga?

Yttrandefrihetens gränser testas i svåra fall. Svåra fall uppkommer, som redan antytts, när olika intressen står mot varandra: yttrandefriheten ställs mot skyddet för personlig säkerhet eller integritet, till exempel om jag har fått reda på att en politiker i ledande ställning har gjort något otillåtet eller omoraliskt kan jag ha ett intresse av att berätta om detta. Samtidigt kan politikern ha ett intresse av att jag inte berättar om detta, eftersom det skulle innebära ett intrång i hennes privatliv.

Vad som väger tyngst – juridiskt och moraliskt – beror på. Om politikern är en minister som har tagit emot mutor i tjänsten väger yttrandefriheten tungt om jag vill skriva om det. Om det är en fritidspolitiker som vid ett tillfälle ramlat ihop berusad på en kräftskiva och fångats på film väger yttrandefrihetsintresset lättare.

Det här är exempel på avvägningar mellan olika intressen. Sådana avvägningar kan vara knepiga. Men gränsdragningar kan vara svåra även på andra sätt. Det kan också vara svårt att fånga in vad yttrandefriheten innebär på grund av *hur lagen ser ut*.

Regelverket som bestämmer vad man får och inte får säga kan i sig vara svårt att förstå – och är svårt att förstå. Regelverket är spretigt, nya regler tillkommer fortlöpande och det är inte sällan svårt att bedöma gränsen för när ett uttalande går över gränsen till det otillåtna. Det finns en regel som heter ofredande som förbjuder hänsynslösa beteenden. Men när är ett uttalande så hänsynslöst så att det är kriminellt? Frågan återkommer nedan.

1.3 Vad handlar denna bok om?

I denna bok beskrivs ett antal inskränkningar i yttrandefriheten i svensk rätt: Vad man inte får säga eller skriva. Bokens fokus ligger på det straffrättsliga regelverket om yttrandefrihetens begränsningar. Den största delen av framställningen är en uppställning av de brott som oftast aktualiseras i debatten om yttrandefriheten och dess begränsningar.

Det finns många andra regler som inte tas upp trots att de kan ha relevans i ett yttrandefrihetssammanhang. Om jag genom olika meddelanden försöker övertyga någon att mörda en annan person aktualiseras på sätt och vis en yttrandefrihetsfråga. Jag yttrar mig ju när jag pratar med den som jag försöker förmå att begå lagens allvarligaste brott. Men dessa typer av yttranden brukar inte tas upp i allmänna yttrandefrihetsdiskussioner, som oftare tar upp vilka uttalanden som

är eller bör vara otillåtna på grund av innehållet i själva uttalandet (och inte de effekter som uttalandet kan få i form av fysiskt våld eller liknande).

Tyngdpunkten ligger i denna framställning på vad som på engelska kallas för hate speech samt kränkningar på internet av det slag som brukar kallas för näthat.¹ En aspekt av näthatsdebatten som blivit föremål för diskussion under senare tid har varit hur kränkningar mot personer med demokratiska uppdrag – politiker, domare eller journalister – kan påverka demokratin och rättsstaten.² Det finns även inslag om regler som inte lika tydligt hänger samman med hatbrott och näthat men som har inkluderats för att de på ett tydligt sätt illustrerar avvägningar mellan olika intressen.

1.4 En kort anteckning om hur man läser juridiska texter

I den här boken förekommer en del lagparagrafer, som alltså är juridiska regler som kommit till uttryck i lag.³ De flesta moderna lagstiftningar är förhållandevis lätta för vem som helst att läsa om man bara läser på rätt sätt – noggrant och i beaktande av att varje ord är betydelsefullt. Det samma gäller för de flesta domar, åtminstone så länge det inte är något tekniskt komplicerat som behandlas i domen. Vissa domar från Högsta domstolen (HD) är så kallade *prejudikat*. Ett prejudikat är ett avgörande från högsta instans som är avsett att vara vägledande för andra domstolar, hovrätterna och tingsrätterna. Prejudikaten bildar *praxis*, som är det uttryck som används för den juridik som härleds från HD och inte från lagstiftning.

¹ Hate speech brukar på svenska översättas med termen hatbrott. "Hatbrott" är ingen juridisk term. Det finns alltså inget brott som heter "hatbrott", som motsvarar brott som stöld eller förtal. Däremot används termen i vissa officiella sammanhang med koppling till juridiken. I dessa fall brukar termen utgöra en sammanfattande rubrik för tre olika regler: förbudet mot hets mot folkgrupp, förbudet mot olaga diskriminering och regeln som säger att ett brott (till exempel misshandel) kan få ett strängare straff om det finns ett hatmotiv (till exempel rasistiskt). Se för en juridisk genomgång av regler om så kallat näthat, Alexandra Sackemark & Mårten Schultz, m.fl., *Näthat, 2 uppl.* Stockholm 2015. I juridiska sammanhang förekommer det emellanåt kritik mot termen näthat, som uppfattas som oprecis. Det är inte otillåtet att hata någon och lika litet som det finns ett brott som heter hatbrott så finns det ett brott som heter näthat. Det är en berättigad invändning. Själva uttrycket näthat, särskilt i ett juridiskt snarare än i till exempel ett psykologiskt sammanhang, kan ge intryck av att det finns juridiska begränsningar mot hat som en åsikt. Jag använder här termen som en etikett för juridiskt otillåtna yttranden i digitala miljöer.

² Se till exempel rapporten *Nätkränkningar som juridiskt och demokratiskt problem* av HG Axberger, utgiven av Institutet för Juridik och Internet, Stockholm 2018.

³ Alla juridiska regler kommer inte till uttryck i lag. När det gäller regler på civilrättens område, till exempel regler om skuldförhållanden eller skadeståndsskyldighet, är dessa ibland inte en produkt av lagstiftning. Det samma gäller för andra regler, till exempel vissa regler om vem som har skyldighet att bevisa något för att en domstol ska kunna utgå från det. Sådana här regler som inte följer av vad lagstiftaren uttalat kan ha stöd i olika former av så kallade rättskällor. Ett exempel kan vara HD:s avgöranden (praxis). Vissa regler lever ett helt eget liv, utan att ha något auktoritativt stöd vare sig från HD eller lagstiftaren och dessa kallas ibland för "allmänna rättsprinciper".

Prejudikaten publiceras fortlöpande på HD:s hemsida och får numer ofta ett namn i samband med publiceringen. Ett känt skadeståndsmål från senare tid kallas för "Gamla vägen" och har tagit sitt namn efter en bostadsrättsförening som var med i målet, till exempel. Ett officiellt sätt att hänvisa till praxis är att citera den bokserie som publicerar alla vägledande avgöranden: Nytt Juridiskt Arkiv, NJA. När en tingsrätt skriver att en princip fastslagits av HD i NJA 1987 s. 692 så hänvisas till ett prejudikat från 1987 som återfinns i det årets volym av NJA med början på sidan 692.

1.5 Disposition

I nästkommande avsnitt följer en beskrivning av vilka olika *typer* av lagar som reglerar yttrandefrihetens gränser. Därefter beskrivs kort vissa regler i grundlagarna och i Europarätten. Efter detta kommer de två huvudavsnitten av boken, som tar upp regler om begränsningar i vad man får säga utifrån två kategorier: brott mot människor och brott mot allmänna intressen. Slutligen följer en sammanfattning.

2 Yttrandefrihetsreglering i olika nivåer

Yttrandefriheten och dess gränser regleras i olika lager, olika nivåer. Dessa lager är, delvis, hierarkiskt ordnade.

Basen för regleringen finns i våra fyra grundlagar: regeringsformen, tryckfrihetsförordningen, yttrandefrihetsgrundlagen och successionsordningen.

Utöver grundlagarna så har Sverige som land förpliktelser till följd av internationella överenskommelser att på olika sätt skydda yttrandefriheten men även att motverka att yttrandefriheten används på olika sätt som kan skada eller kränka andra. Viktigast ur praktisk synvinkel är här det regelverk som Sverige har underkastat sig genom medlemskapet i EU och Europakonventionssamarbetet.

I "vanlig" svensk lag, det vill säga lag som inte har grundlagsstatus, finns regler om yttrandefrihetens gränser i brottsbalken och i vissa andra straffrättsliga lagar. Brottsbalken är den viktigaste lagstiftningen. Genom brottsbalkens förbud mot till exempel olaga hot, uppvigling eller hets mot folkgrupp inskränks yttrandefriheten och överträdelser motverkas genom straff.

Utöver de normer som berör yttrandefriheten i grundlagarna, som följer av internationella åtaganden eller av straffrättens regelverk aktualiseras yttrandefrihetsfrågor även på många andra rättsområden. I skadeståndsrätten finns regler om när någon kan bli ersättningsskyldig för att hennes yttranden skadat någon annan, diskrimineringsrätten innefattar begränsningar av möjligheten att behandla personer olika som kan aktualiseras genom yttranden som till exempel en arbetsgivare gjort och arbetsrätten innehåller regler om hur arbetstagares yttrandefrihet kan begränsas av lojalitetsplikten mot arbetsgivaren. Som framgått redan av förordet kommer denna bok primärt att ta upp den straffrättsliga regleringen samt i viss utsträckning grundlagarna och Europarättens regler.

3 Grundlagarna och Europarätten

3.1 Konstitutionell rätt

De mest grundläggande reglerna i en stat finns i den konstitutionella rätten. I många länder avses med "konstitutionell rätt" de rättsliga frågor som hänger samman med just konstitutionen, som USA:s konstitution eller Tysklands "Grundgesetz".

I Sverige har vi ingen konstitution av det här slaget. Istället har vi fyra *grundlagar*. Alla våra fyra grundlagar innehåller regler som på olika sätt berör yttrandefriheten, om än yttrandefrihetsvinkeln i ett fall kan betraktas som långsökt.⁴

3.2 Regeringsformen

Regeringsformen, RF, är vår viktigaste grundlag. Den innehåller det grundläggande regelverket för hur Sverige är uppbyggt och styrs. RF är från 1974 men har ändrats flera gånger sedan den infördes.

I RF:s andra kapitel finns regler om "Grundläggande fri- och rättigheter". Kapitlet inleds med en regel om skydd för vad som i lagen benämns "opinionsfriheter":

2 kap. 1 § Var och en är gentemot det allmänna tillförsäkrad

1. yttrandefrihet: frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor,
2. informationsfrihet: frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden,
3. mötesfrihet: frihet att anordna och delta i sammankomster för upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte eller för framförande av konstnärligt verk,
4. demonstrationsfrihet: frihet att anordna och delta i demonstrationer på allmän plats,
5. föreningsfrihet: frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften, och
6. religionsfrihet: frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion

I denna paragraf finns alltså ett brett skydd för yttrandefriheten i olika former.⁵ Det noteras i regeln vidare att det finns särskilda regler om tryck- och yttrandefrihet i de speciella

⁴ Den fjärde grundlagen som enbart perifert behandlar yttrandefrihetsfrågor är *successionsordningen*, SO. SO innehåller bara några få paragrafer och reglerar kungahuset och tronföljden. Successionsordningen innehåller ett krav på att den som vill tillträda tronen måste bekänna sig till en viss religiös lära och om den som står i tur att bli statschef (kung eller drottning) inte gör det så tappar hon/han rätten till tronen. Successionsordningen kommer inte att behandlas närmare i detta sammanhang.

⁵ En terminologisk sak. Fri- och rättigheter överlappar ofta varandra. Att ge uttryck för en religiös uppfattning i en skrift kan aktualisera skyddet för religionsfriheten, men det är samtidigt en fråga om såväl yttrandefrihet som tryckfrihet. I denna bok avses med uttrycket yttrandefrihet samtliga dessa aspekter och inkluderar alltså även

yttrandefrihetsgrundlagarna som strax ska behandlas. RF:s andra kapitel innehåller därefter regler om åtskilliga fri- och rättigheter. Vissa av dessa andra regler aktualiserar också yttrandefrihetsaspekter, till exempel regeln om den akademiska friheten i kapitlets 18 §, men den centrala regeln finns i första paragrafen.

RF väger tyngst i det juridiska systemet, men den har samtidigt inte så ofta konkret betydelse för bedömningen av enskilda fall. Det brukar sägas att rättighetskatalogen i lagens andra kapitel primärt riktar sig mot lagstiftaren och i statens inre arbete. De fri- och rättigheter som kommer till uttryck i RF ska således beaktas i lagstiftningsarbetet och i myndigheternas verksamhet.⁶ Däremot kan reglerna inte användas för att till exempel bestraffa någon som inom ramen för utövandet av ett statligt ämbete kränker dessa fri- och rättigheter.

RF:s fri- och rättigheter kan dock få betydelse i enskilda fall. Enligt en regel om så kallad lagprövning (11 kap. 14 §) ska en domstol som finner att en föreskrift står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning inte tillämpa föreskriften. Det innebär konkret att om en domstol finner att en regel i "vanlig" lag, det vill säga inte i grundlag utan en bestämmelse i en lag som till exempel brottsbalken, på ett otillåtet sätt inskränker någons fri- och rättigheter så ska regeln inte användas. Sådan här lagprövning är ganska ovanlig men det förekommer.⁷

Det är dessutom så att överträdelser av reglerna om fri- och rättigheter numer, åtminstone i vissa fall, kan ge upphov till skadeståndsskyldighet för staten. Det innebär att en person som anser att staten inte har respekterat hennes rättigheter kan väcka talan mot staten vid domstol. Denna möjlighet att få skadestånd direkt grundat på RF:s regler om rättigheter följer inte av lagen utan av praxis från HD.⁸

skyddet för yttranden som kan ha ett särskilt skydd även i andra normer, som tryckfriheten, pressfriheten, religionsfriheten, rätten till en rättvis rättegång (att få yttra sig under en process) eller demonstrationsfriheten.

⁶ Detta var väldigt tydligt i statens arbete med att motverka spridning av covid-19, då alla frihetsinskränkningar som beslutades av regeringen eller myndigheter som Folkhälsomyndigheten vägdes mot RF:s regler om fri- och rättigheter.

⁷ Ett exempel på sådan lagprövning från yttrandefrihetens område är NJA 2015 s. 298. I avgörandet fann HD att en regel i skyddslagen, som bland annat innehåller förbud mot att ta bilder av skyddsobjekt, stod i strid med den så kallade anskaffarfriheten i yttrandefrihetsgrundlagarna. Skyddslagens regel åsidosattes därför med stöd av RF 11:14. Vad som mer konkret hade hänt var att en DN-fotograf hade anträffats av militärpolis vid örlogsbasen Berga i södra Stockholm. Militärpolisen beslagtogs det minneskort som fanns i fotografens kamera med stöd i skyddslagen. På kortet fanns ett stort antal bilder som var avsedda för publicering i DN. Trots att det alltså fanns uttryckligt stöd för beslagtagandet i skyddslagen hävde HD beslutet med stöd av de allmänna reglerna i grundlagen.

⁸ Se NJA 2014 s. 323, NJA 2014 s. 332 och NJA 2018 s. 103. Det ligger, när detta skrivs, ett lagförslag om att tydliggöra denna möjlighet genom en ny regel i skadeståndslagen.

3.3 Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen: Yttrandefrihetsgrundlagarna

3.3.1 Bakgrund

Vissa yttranden faller under de särskilda *yttrandefrihetsgrundlagarna*. Dessa har mycket gamla anor. Den första yttrandefrihetslagstiftningen var 1766 års *tryckfrihetsförordning* (TF). Den TF som används idag är från 1949 men flera av den svenska yttrandefrihetslagstiftningens grundläggande principer har sin grund redan i 1766 års lag.

TF kompletterades 1991 med *yttrandefrihetsgrundlagen* (YGL). YGL bygger på TF:s systematik men tar istället för tryckta skrifter sikte på modernare medier som radio och tv. YGL kan beskrivas som en förlängning av TF. Många regler i YGL är helt enkelt hänvisningar till TF:s regler.

Tillsammans kallas TF och YGL för *yttrandefrihetsgrundlagarna*. De yttranden som faller under dessa lagar har i praktiken, troligen, världens starkaste rättsliga skydd.

3.3.2 Yttrandefrihetsgrundlagarnas tillämpningsområde

Det är formen för yttrandet – och inte dess innehåll – som avgör om det faller inom de särskilda yttrandefrihetsgrundlagarna eller inte. Som framgår av namnet tryckfrihetsförordningen så är det alltså just tryckta skrifter som är i fokus för denna lag: böcker och tidningar. Men även andra saker som framställs i tryckpress hanteras med reglerna i TF. I vissa fall har tröjor och motiv på sköldar framställts i tryckpress och då gäller TF.

YGL gäller för tv, radio och vissa andra tekniska kommunikationstekniker. Däremot gäller inte YGL generellt på internet, utan bara i vissa fall. Det finns vissa typer av yttranden i digitala sammanhang där det inte är helt klart vilket regelverk det är som gäller – YGL eller ”vanliga” regler i till exempel brottsbalken – men bilden har klarlagts genom olika förtydliganden under senare tid.

Det är klart att internetsidor som är knutna till etablerade medier som publiceras i en annan form, till exempel en tryckt tidning, också faller under YGL.⁹ Artiklar på Svenska Dagbladets internetsida, för att ta ett exempel, faller automatiskt in under YGL eftersom det finns en tryckt tidning som faller under TF och som har koppling till internetpubliceringarna. Detta gäller även om Svenska Dagbladet publicerar en text enbart på internet.

Andra internetpubliceringar kan hamna under YGL:s regelverk genom ett aktivt agerande hos den som ansvarar för publiceringen. En renodlad digital publicering, en tidning på internet till exempel, kan ansöka om så kallat utgivningsbevis. Utgivningsbevis hanteras av en särskild myndighet,

⁹ Lagstiftningen talar inte om ”internetsidor” utan om databaser, 1 kap. 4-7 §§ YGL. När ett innehåll i en databas omfattas av YGL så gäller dessa regler alltså för de yttranden som kommuniceras genom till exempel en tidnings internetsida, eller, som man kanske mest sa tidigare: webbplats. Jag kommer trots att det inte är helt korrekt använda uttrycket internetsida här.

Myndigheten för press, radio och tv (MPRT). Ett utgivningsbevis beviljas om vissa formella förutsättningar är uppfyllda, till exempel ska en utgivare utses. Det spelar ingen roll vilket innehåll som sidan innehåller – de krav som sätts upp är enbart formkrav. Dessa formkrav innebär dock att det inte går att få utgivningsbevis för till exempel sitt Facebookkonto. Sociala medier faller med andra ord överlag utanför de särskilda yttrandefrihetsgrundlagarna.

En annan regel som innebär att vissa yttranden kan falla under YGL är den så kallade ”webbsändningsregeln”. Regeln innebär att YGL gäller för ”direktsända eller inspelade program” men bara om ”starttidpunkten och innehållet inte kan påverkas av mottagaren”. Det här innebär att till exempel schemalagda webbsändningar skulle kunna hamna inom den särskilda yttrandefrihetsregleringen, vilket kan ge upphov till svårigheter. I ett omtalat fall från HD, Facebookmålet, ansågs YGL inte kunna användas på en spontan livesändning över Facebook.¹⁰

3.3.3 Grundbultarna

Utanför grundlagarna faller alltså i allmänhet yttranden i sociala medier och på diskussionsforum som till exempel Flashback. Eftersom det kan förekomma att även sådan kommunikation hamnar under YGL – och eftersom den särskilda grundlagstraditionen på yttrandefrihetens område ofta förekommer i diskussionen även i andra sammanhang – finns det anledning att göra några noteringar om vad som skiljer reglerna för till exempel tidningar och tv från vad som gäller när någon skriver något på Twitter.

Yttrandefrihetsgrundlagarna utgår från ett antal *grundbultar*, som kort ska beskrivas.

- Ensamansvaret.

Ensamansvaret innebär att enbart en person ansvarar för brott som orsakats genom en publicering, till exempel en tidnings ansvariga utgivare. Om en journalist skriver något otillåtet – säg att hon hotar någon – i en tidning så är det *bara* den ansvariga utgivaren som kan ställas inför rätta för brottet, inte journalisten själv. Det samma gäller om någon är en källa till tidningen (med vissa undantag som vi inte behöver gå in på här). Med allt ansvar avses såväl straffansvar som skadeståndsansvar.

- Den begränsande brottskatalogen.

¹⁰ NJA 2018 s. 562. Målet kommenteras av Mikael Ruotsi, *Facebookmålet – rensning på mållinjen eller organiserat uppspel?* SvJT 2019 s. 329, <https://svjt.se/svjt/2019/329>, se även samma förf. *Webbsändningar, hemsidor och oönskat grundlagsskydd*, SvJT 2017 s. 673, <https://svjt.se/svjt/2017/673>

Den som har ett ansvar enligt TF/YGL kan bara dömas för de brott som tagits upp i just TF och YGL. De vanliga reglerna om brott som gäller i andra sammanhang, till exempel i fysiska möten mellan människor och i de flesta sociala medier, och som framför allt finns i brottsbalken räcker alltså inte till.

I praktiken överlappar dock brottsbalkens regelverk och yttrandefrihetsgrundlagarnas regler om brott i ganska stor utsträckning. Reglerna om olaga hot och hets mot folkgrupp, för att ta två exempel, finns med i båda regelverken.

Andra regler finns däremot inte med i yttrandefrihetsgrundlagarna utan bara i brottsbalken. Regeln om sexuellt ofredande, som bland annat kan medföra ansvar för blottning, finns inte med i yttrandefrihetsgrundlagarna. Den som skickar en så kallad dick pic till någon i ett mejl eller som ett meddelande på Instagram kan i vissa fall dömas för sexuellt ofredande, men om samma bild kommuniceras genom en tv-sändning så går det inte att döma för detta brott.

- Den särskilda processordningen.

Om någon vill utkräva ansvar för till exempel ett olaga hot i en tidning så gäller inte det vanliga regelverket, med en åklagare som väcker talan vid den domstol där brottet begicks. Den enda som för statens räkning får väcka talan mot en tidnings ansvariga utgivare är Justitiekanslern (JK). I mål av det här slaget använder sig domstolarna av ett jurysystem, som är den enda typ av jury som finns i Sverige.

- Meddelarskyddet.

Meddelarskyddet innebär att personer som vänder sig till medier för att lämna uppgifter har ett särskilt skydd mot efterforskning och straff. Detta gäller i allmänhet även om den som lämnar information till exempel till en journalist bryter mot sekretessregler.

- Etableringsfriheten.

Etableringsfriheten innebär att alla ska ha rätt att starta och driva publicistiska verksamheter.

- Censurförbudet.

Censurförbudet innebär att staten inte kan tillåta eller förbjuda vad som ska publiceras genom förhandsgranskning.

När det gäller tidningar, böcker och traditionella etermedier som tv och radio är dessa regler välkända. Det har dock varit svårare med hur regelverket ska användas i digitala sammanhang, till

exempel för internetsidor. Om innehavaren av en internetsida är ett massmedieföretag (till exempel en tidningsredaktion) eller har sökt och fått så kallat utgivningsbevis från Myndigheten för press, radio och tv, gäller YGL. Detta innebär bland annat att det precis som för papperstidningar finns en *ansvarig utgivare*, som är ensamt ansvarig för webbplatsens innehåll.

Allmänt åtal för yttrandefrihetsbrott kan som framgått bara väckas av en särskild åklagare, Justitiekanslern (JK). Här finns det en extra "buffertzona" för yttrandefriheten i det att JK har en självständig skyldighet att beakta rättssäkerhetshänsyn – JK ska hellre fria än fälla. I ärenden om förtal är det sällsynt att allmänt åtal väcks.¹¹

3.4 Europakonventionen

I samband med att Sverige gick med i, vad som nu är, den Europeiska Unionen (EU) införlivades Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (Europakonventionen) i svensk rätt genom att göras till lag.¹² Samtidigt infördes en hänvisning till konventionen i grundlagen. Europakonventionen blev härigenom en del av den "vanliga" svenska rätten. Sverige hade anslutit sig till konventionen redan när den var nyskriven, strax efter andra världskriget, och därmed gjort det möjligt för svenskar som var missnöjda med sitt hemland att klaga till Europadomstolen i Strasbourg. När konventionen drogs in i det svenska rättssystemet ökade dock dess betydelse.

Europakonventionen innehåller ett skydd för yttrandefriheten, art. 10. Därtill innehåller Europakonventionen ett särskilt skydd för religionsfriheten, som i vissa sammanhang medfört ett mer långtgående skydd för religiösa yttranden än vad som gäller för andra yttranden.

I det så kallade Åke Green-målet, NJA 2005 s. 805, hade Green, som var pastor, under en predikan i Borgholm på Öland uttryckt sig kränkande mot homosexuella. Homosexuella pekades av Green bland annat ut som en "cancersvulst på samhällskroppen". Åtalet om hets mot folkgrupp underkändes men inte enbart med stöd av regler om yttrandefrihet utan med hänvisning till religionsfriheten som den skyddas i Europakonventionen. Green-målet illustrerar hur de grundläggande friheterna kan utmana svensk lag.

Europakonventionen innehåller även regler som kan utgöra begränsningar av yttrandefriheten. I art. 8 finns ett skydd för privat- och familjelivet, som fordrar att yttrandefriheten i vissa fall får ge vika.

Europakonventionen har genom HD:s rättsutveckling fått ett starkare genomslag i svensk rätt under de senaste tio-femton åren. Genom NJA 2005 s. 462 (Lundgren-domen) klargjordes att staten kunde ådra sig ett skadeståndsansvar med direkt stöd i Europakonventionens regelverk. I fallet hade en

¹¹ Se till exempel JK:s beslut den 26 juni 2013, dnr 4044-13-31.

¹² Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna.

persons rätt till rättvis rättegång, som skyddas genom konventionens art. 6, kränkts. HD konstaterade att traditionell svensk skadeståndsrätt inte medgav någon rätt till skadestånd men fann, med stöd i Europakonventionens art. 13 (rätten till effektiva rättsmedel) att en sådan rätt skulle tillkomma den enskilda på konventionsgrund.

Efter 2005 års avgörande har HD genom en serie prejudikat mejslat ut vad som idag är en konventionsgrundad rättighetsskadeståndsrätt. Efter att Europakonventionen gått i bräsch för ett rättighetsbaserat ansvar väcktes frågan om inte även 2 kap. RF skulle kunna användas på ett liknande sätt. I två avgöranden, NJA 2014 s. 323 och NJA 2014 s. 332, har HD nu fastslagit att i vissa situationer kan RF:s rättighetskapitel läggas till grund för ansvar.

Redan 2010 överlämnades en utredning som föreslog hur utvecklingen med en på Europakonventionen grundad rätt till skadestånd skulle kunna införlivas i skadeståndslagen, SkL. Utredningens förslag blev till slut lag under våren 2018. Den centrala regeln återfinns nu i 3 kap. 4 § SkL.

3.5 Inskränkningar i yttrandefriheten i vanlig lag

Det finns, som redan antytts, åtskilliga regler som innebär begränsningar i rätten att få yttra sig. Dessa begränsningar kan förklaras med att det i olika sammanhang finns andra fri- och rättigheter, eller andra intressen, som anses väga tyngre än yttrandefriheten.

Vi har i svensk rättstradition utgått från att yttrandefriheten (eller till sin början: tryckfriheten) var särskilt skyddsvärd, en särskilt ”tung” rättighet. Två av våra fyra grundlagar handlar bara om yttrandefrihet (i vid bemärkelse). Det finns inga särskilda grundlagar för äganderätten, privatlivsskyddet eller religionsfriheten. Ur ett allmänt rättighetsperspektiv kan emellertid yttrandefriheten inte placeras i någon särskilt privilegierad position. När någon använder sin yttrandefrihet till att kränka någon annan behövs regler som gör det möjligt att väga intresset av yttrandefrihet mot intressena av den som kan skadas av yttrandet, till exempel skyddet för personlig säkerhet eller privatlivsskyddet. Sådana regler finns i olika delar av rättssystemet.

Som jag strax återvänder till finns de viktigaste av dessa regler i straffrätten, närmare bestämt i brottsbalken (och några andra lagar). Det finns dock andra regelverk som kan påverka yttrandefriheten. Den som genom sina yttranden skadar någon annan kan till exempel under vissa förutsättningar bli *skadeståndsskyldig*. *Marknadsrätten* innehåller regler som till exempel begränsar företags möjligheter att lämna felaktig information till konsumenter. *Arbetsrätten* innehåller begränsningar för arbetstagare att sprida vidare uppgifter om ett företags hemligheter et cetera. I detta sammanhang är det dock straffrättens regelverk som är mest intressant.

4 Regler om yttrandefrihetsbegränsningar I: Brott mot person

4.1 Inledning

Utanför det särskilda området för yttrandefrihetslagarna finns, som redan framhållits, de viktigaste reglerna om yttrandefrihetens begränsningar i straffrätten, framför allt i brottsbalken (som är vår viktigaste straffrättsliga lag).

Brottsbalkens reglering samspelar i hög grad med de regler om brott som finns i yttrandefrihetsgrundlagarna. När de särskilda grundlagarna talar om olaga hot, uppvigling eller hets mot folkgrupp så har det samma innebörd som i brottsbalken, även om det finns skillnader i formen för hur ett ansvar utkrävs.¹³

Nedan kommer jag att ta upp några av de viktigaste brottsbalksreglerna om begränsningar i yttrandefriheten. De flesta har gamla anor. Förbuden mot ärekränkning och olaga hot har funnits länge i svensk rätt, även om de i delar nyligen har ändrats (lagändringarna började gälla 1 januari 2018). Andra förbud är nya och hänger samman med kommunikationsutvecklingen på internet, såsom olaga integritetsintrång och olovlig identitetsanvändning.

De regler som jag här tar upp är alltså i praktiken de som oftast aktualiseras vid påståenden om övertramp i sociala medier. Uppställningen är inte fullständig men fångar in de flesta begränsningarna i yttrandefriheten på internet. Regeln om förtal kommer att behandlas mest utförligt eftersom denna regel väldigt ofta aktualiseras.

4.2 Förtal

4.2.1 Allmänt

Förtal har ofta aktualiserats i diskussionen om yttrandefrihetens gränser på internet. Som exempel kan tas inlägg i sociala medier i samband med #metoo, varningar om att en viss utpekad person är en sexualbrottsling eller delandet av gamla brottmålsdomar. Mycket av diskussionen kring yttrandefrihetens gränser på internet har handlat om just förtal.

Om jag säger något om en annan person på till exempel Facebook, som får henne att framstå som en sämre människa i omgivningens ögon, så kan jag göra mig skyldig till förtal. Det samma gäller om jag sprider kränkande bilder (till exempel på Instagram), filmer (till exempel på Youtube) eller ljudklipp (till exempel i en podd eller en låt).

¹³ Med detta avses att det finns särskilda processregler för yttrandefrihetsbrotten, som tagits upp ovan.

Förtalsregeln är uppbyggd i tre led. Först görs en bedömning av om 1) någon pekat ut någon annan som brottslig eller klandervärd, på ett sätt som får den utpekade att framstå som sämre för sin omgivning. Är detta uppfyllt så föreligger *förtal i teknisk mening*. Förtal i teknisk mening kan vara tillåtet om det 2) var försvarligt och 3) uppgiften var sann, eller om det fanns rimlig anledning att tro att den var sann. Dessa förutsättningar behandlas mer utförligt nedan.

Om man döms för förtal kan man få ett straff: fängelse eller böter. Är det ett fall av grovt förtal blir domen ofta fängelse, om den som begått brottet är vuxen. Dessutom kan man bli skyldig att betala skadestånd till offret. Förtal är också ett *yttrandefrihetsbrott*, det vill säga ett brott i TF och YGL.

4.2.2 Typfallet

Förtal är när någon uttrycker sig om ett offer på ett sätt som förstör offrets rykte eller "ställning" bland andra. Det viktiga är inte hur den som pekas ut upplever uttalandet, utan hur omgivningen ser på den utpekade. Det typiska fallet av förtal är att beskylla någon för att ha begått brott.

Exempel: Alex skriver på Twitter: "Alla vet sedan länge att Mehmet slår sin flickvän".

I exemplet säger Alex, men med andra ord, att Mehmet misshandlar sin flickvän. Det innebär att Alex anklagar Mehmet för att vara en brottsling. När Mehmet kommer till skolan eller arbetet kommer de som läst bloggen förmodligen att tycka sämre om Mehmet än de gjorde innan. Det är typfallet på ett förtal.

Även i andra fall än där någon pekas ut som en brottsling kan det vara förtal att skriva saker som får den som drabbas att framstå som en sämre människa.

Exempel: Celeste, med 300 Facebookvänner, skriver på Facebook att hennes klasskompis Fredrika "ligger med vem som helst för några öl".

I exemplet säger inte Celeste att Fredrika är en brottsling. Även om det som sagts hade varit sant så gör Fredrika inte något förbjudet, men att skriva på det här sättet är ändå typiskt sett något som får Fredrika att framstå som en sämre person för den som läser det.

Det är däremot för det mesta inte förtal att uttrycka åsikter om någon, även om det som sägs är illasinnat, så länge åsikterna är så kallade *värdeomdömen*.

Exempel: Kim säger i ett samtal på Clubhouse att en popstjärna är "fet och ful".

I viss mån kan även saker som det som Kim skrivit påverka anseendet hos den som pekas ut. När det gäller sådana här fall, där det som sägs i första hand är en åsikt om den som drabbas, anses det

sällan som förtal. Det gäller i än högre grad om den som blir uthängd är känd. Yttrandefriheten – rätten att få uttrycka sig, även på ett sätt som kan vara kränkande – tar över i dessa situationer.

4.2.3 Missaktning

Förtalsregeln ger ett skydd mot att bli baktalad på ett sätt som får omgivningen att tycka sämre om en. I lagen uttrycks detta med att det som sägs eller skrivs ska vara ägnat att utsätta den utpekade för omgivningens missaktning. Uttrycket "ägnat att" betyder att det inte är nödvändigt att någon faktiskt tycker sämre om den utpekade. Det räcker med att utpekandet är av sådant slag att det typiskt sett gör att den omtalade kan utsättas för andras missaktning.

Exempel: Charlie skriver på ett diskussionsforum för brottare att en annan brottare, Kaj, använder otillåtna prestationshöjande preparat inför stora turneringar. I förtalsrättegången invänder Charlie att ingen faktiskt har påverkats i sin syn på Kaj genom uppgiften eftersom "alla vet att Kaj fuskar".

Domstolen som bedömer Charlies ansvar kommer inte att bedöma om det som Charlie invänder stämmer eller inte. Att peka ut en professionell idrottsutövare som dopad är typiskt sett något som får denna att utsättas för andras missaktning.

Det krävs inte för ansvar att den som pekas ut riskerar att betraktas som en sämre person av hela Sverige eller en stor grupp. Det är tillräckligt att utpekandet riskerar att få denna effekt för några i personens närhet. Vad som är ägnat att utsätta någon för missaktning beror också på den utpekades sammanhang. Det som kan vara tillåtet i ett sammanhang kan vara otillåtet i ett annat.

Exempel: I ett gruppmöte över Zoom med tio personer säger Yasar att Connor, som också är med i mötet, är "en gammal alkis".

Att peka ut någon som alkoholist kan vara ärekränkande men måste inte vara det. Om gruppmötet är en form av gruppterapi för alkoholister kanske det inte uppfattas som kränkande att kalla någon för "alkis" utan snarast som en jargong. Om däremot en tidning kallar en känd skådespelare för alkoholist inför hela Sverige kan det ligga annorlunda till.

Vissa uppgifter som i de flesta fall inte skulle betraktas som nedvärderande kan ha en sådan betydelse i en viss krets. Det kan få betydelse i bedömningen.

Exempel: En person utpekas i en Facebookgrupp för exiliranier som kommit som flyktingar i Sverige som "en varm vän av regimen i Teheran".

Det är i de flesta fall inte förtal att kalla någon i Sverige för en vän av regimen i Teheran, men i en grupp som har flytt från Iran kan det vara ägnat att utsätta den utpekade för sin omgivnings missaktning.

4.2.4 Identifikation

Den utpekade behöver inte vara namngiven för att ansvar ska kunna föreligga. Det räcker med att personer i hennes närhet kan identifiera henne.

Exempel: En politiker som hamnat i en rättslig konflikt om ett köp skriver på Instagram om den jurist som företräder hans motpart att juristen är dömd för sexualbrott. Juristen nämns inte vid namn men hennes namn har blivit känt genom att hon företräder en person som är i tvist med politikern. Personerna i juristens omgivning, men även andra, förstår vem som avses.

I detta fall spelar det ingen roll att personen inte namngivits. Hon är tillräckligt identifierbar för att anses utpekad.

4.2.5 Utpekande av människor och företag

Det är bara människor som kan bli förtalade i Sverige. Det är alltså inte otillåtet att peka ut företag eller föreningar som brottsliga eller klandervärda. I vissa situationer kan ett utpekande av ett företag i praktiken betraktas som ett utpekande av en människa och då kan ansvar föreligga.

Exempel: Lea Klose bedriver konsultverksamhet som dietist i eget bolag, där bara Lea är verksam. I en diskussionsgrupp på internet för dietintresserade personer skriver någon "Lea Klose AB är bedragare – de tar dina pengar men håller ingenting av vad de lovat ut."

I detta fall kan utpekandet betraktas som riktat mot Lea Klose som person, även om formuleringen rör aktiebolaget. När det gäller utpekande av medlemmar i grupper kan bedömningen falla olika ut beroende på omständigheterna, även om utgångspunkten är att enbart individer kan förtalas.

Exempel: En tweet från en grävande journalist skriver "Årsta pokerklubb består av våldtäktsmän."

Om Årsta pokerklubb består av två personer så kan tweeten anses träffa just dessa personer. Om klubben består av 5000 medlemmar är det troligen inte tillräckligt precist.

4.2.6 Förtal genom spridande av bilder och filmer

Förtal på internet sker ofta genom annat än text, till exempel genom spridande av bilder och filmer. För att bilder och filmer ska anses som förtal krävs det, precis som med text, att den som pekas ut får ett sämre anseende bland andra efter att ha hängts ut.

Exempel: Eddie och Inez gör ett Youtubeklipp där fotografier på tjejer från deras skola klipps ihop efter varandra. Igor har lagt på ett ljudspår där de olika tjejerna hängs ut som "horor".

I exemplet kan de tjejer som är med i Youtubeklippet bli sedda som sämre personer efter uthängningen. Det behöver inte alltid anses som nedvärderande att vara prostituerad, men ordet "hora" uppfattas ofta/oftast som en negativ stämpel.

4.2.7 Svåra fall

I andra fall är bedömningen svårare. Det gäller till exempel i situationer som ligger mellan förtal och sexualbrotten. Här är reglerna också lite svåra att förstå. När det gäller bilder eller filmer på vuxna människor som har sex blir bedömningen vanskelig eftersom det inte, typiskt sett, anses som negativt att någon har frivilligt sex (om de inblandade är vuxna). Däremot är det få som vill att fotografier eller filmer från deras sexliv sprids på internet, i vart fall inte utan samtyckte. Det här innebär ett problem för reglerna om förtal.

Exempel: En man filmade när han hade sex med en kvinna, vilket kvinnan inte visste om. Mannen visade filmen för andra.

Är det här förtal? Exemplet är i stora drag hämtat från en dom från HD från 1992 (NJA 1992 s. 594). Där sade HD att det inte fanns något generellt förbud mot att filma en person. (Idag är det förbjudet att i smyg filma någon i vissa privata situationer, som till exempel på toaletter eller i ett omklädningsrum.) Det är inte heller, ansåg HD, förbjudet att visa en film där en person är med även om filmen kan vara väldigt kränkande för den som är med. Är då inte spridandet av sexfilmer av den här typen förbjudet? HD hittade en något invecklad lösning på dilemmat. Så här skriver HD:

Den videofilm som F (mannen) visat för andra personer lämnar uppgifter om att J (kvinna) haft samlag med honom och om hur samlaget genomfördes. Dessa uppgifter kan inte i och för sig anses nedsättande för henne. Den som ser filmen får emellertid lätt det felaktiga intrycket att J kände till att samlaget filmades. Slutsatsen ligger då också nära till hands att hon inte hade något emot att filmen visades för andra. Den bild av J som filmen sålunda förmedlar måste anses nedsättande för henne, vilket bekräftas av de reaktioner och attityder som hon mött i sin omgivning sedan filmen vid olika tillfällen visats för andra. De uppgifter som genom visningen av filmen lämnats som J. har alltså varit ägnade att utsätta henne för andras missaktning. F har därför gjort sig skyldig till förtal.

HD säger alltså mellan raderna följande: Det är inte generellt så att människor ser ner på andra för att de har sex och det är därför normalt inte förtal att berätta eller med bild eller film beskriva hur de har sex (även om det naturligtvis är integritetskränkande). Det talar för att det inte är förtal att sprida filmer med någon som har sex. Det tycker nog många verkar konstigt. Visst måste det vara otillåtet att sprida smygtagna sexbilder och filmer? HD:s lösning var att tolka det som att den som

ser filmen kanske tror att den som är med på filmen – kvinnan i detta fall – ville vara med i en sexfilm. Att vara med i en sexfilm är en sak som normalt andra ser ned på – att peka ut någon som så att säga amatörporrskådis är förtal.

Det här rättsfallet är omdiskuterat. Om det till exempel hade framgått tydligt av filmen att den tagits i smyg, utan kvinnans vetskap, hade det inte med den tidens regler gått att döma för något brott. Även idag är det troligen så att om någon sprider en film av det här slaget så är det inte förtal om det är tydligt att filmen gjorts utan den medverkandes samtycke. Numer finns det dock en annan regel som kan användas, olaga integritetsintrång som kommer att utvecklas nedan i avsnitt 4.4.

Det kan alltså vara förtal att sprida bilder eller filmer på någon som befinner sig i ett sexuellt sammanhang. Hur är det då med nakenbilder? Det är ett gränsfall som har landat på olika sätt i olika domstolar.

Vissa domstolar har kommit fram till att det inte är förtal att sprida bilder på någon som är naken. I andra fall har domstolar kommit fram till motsatsen. I den mån bilderna sprids i ett sammanhang som totalt framstår som kränkande kan det betraktas som förtal av domstolarna men helt säkert är det inte. Se även om olaga integritetsintrång, nedan i avsnitt 4.4.

4.2.8 Förtal och barnpornografi

Mycket av debatten om var gränsen går för vad man får göra på internet har handlat om sexuella kränkningar i vid bemärkelse: sexfilmer, nakenbilder och liknande. Det är viktigt att påpeka att det som nyss diskuterats, spridande av bilder eller filmer med sexuellt innehåll, tar sikte på situationer där den som är offer är vuxen.

Om sexbilder eller sexfilmer föreställer vad som i lagens mening är ett barn, till exempel en 13-åring som har sex med en annan 13-åring, så ser lagen mycket strängare på det – även om den som är med på bilden eller filmen gett samtycke till att den sprids. Sådana bilder och filmer anses som barnpornografi och betraktas som ett allvarligt brott.

4.2.9 Spridning

Den som ansvarar för förtal är den som ser till att de kränkande påståendena eller bilderna *sprids*. Spridningsrekvisitetet är uppfyllt redan om några få personer tagit del av utpekandet – det krävs inte att påståendet når en större grupp.

Det är inte sällan samma person som både har gett upphov till de kränkande påståendena och som spridit dem. Då är bedömningen ofta enkel.

Exempel: Jag skriver i ett meddelande: "Akta er för Sebastian – han snodde min mobil i

omklädningsrummet” som jag sedan skickar till alla i min klass över WhatsApp.

I exemplet är jag både upphovsman och den som sprider kränkningen. Jag har ansvaret för att ha förtalat Sebastian. Svårare kan det bli när det är två olika personer som handlat.

Exempel: Jag skriver i ett meddelande: ”Akta er för Sebastian – han snodde min mobil i omklädningsrummet”. Jag skickar inte meddelandet eftersom jag ångrar mig och inte vill peka ut Sebastian. Däremot får klasskompisen Karl tag på min telefon och ser det oskickade meddelandet. Karl – som är den som egentligen stal telefonen – kopierar meddelandet och skickar själv ut det.

I exemplet ovan är det Karl som gör sig skyldig till förtal, men inte jag eftersom jag inte spridit det kränkande meddelandet.

Eftersom det är spridningen som står i centrum för ansvarsbedömningen kan yttranden som blir virala, som får stor spridning i sociala medier, innebära att många kan hållas ansvariga.

Exempel: En opinionsbildare, Joaquin, skriver på Facebook om en person att denna är en kriminell djurplågare. Inlägget läses av 50 000 personer och delas av över 10 000 personer.

I detta fall kan potentiellt alla de 10 000 personer som har delat inlägget dömas för förtal, om deras Facebookkonton har åtminstone några följare/vänner.

4.2.10 Sanna uppgifter

I vissa länder kan den som sagt något nedvärderande om en annan person försvara sig med att det som har sagts var sant. Om A anklagat B för att ha våldtagit C så kan det vara förtal, men inte om A kan visa att det var sant att B våldtagit C. Så fungerar det inte i Sverige. Här kan det vara förbjudet att sprida även sanningar.

Exempel: Juanita har tagit del av en ny brottmålsdom, där en person döms för ett sexualbrott, som hon anser är upprörande. Hon delar därför domen på Facebook.

I exemplet ovan kan det vara fråga om förtal. Att det som spridits är sant räcker inte för att det inte ska anses som förtal och det finns flera fällande domar för just spridande av korrekt återgivna domar (med vilket avses att domarna inte har manipulerats) på Facebook.

Betydelsen av om uppgiften är sann behandlas ur ett annat perspektiv strax nedan, i avsnittet om försvarlighet.

4.2.11 Uppenbart falska uppgifter

Förtal är oftast mer skadligt om den som hör eller läser det som påstås tror på det. Det är mer skadligt att bli utpekad som till exempel pedofil i ett sammanhang där det kan tas på allvar, än om det görs i en skämtteckning där det till exempel står att alla som håller på ett visst fotbollslag, "till exempel Kim och Kaj", är pedofiler. Men även uppenbart falska saker kan utgöra förtal.

Detta visas tydligt av det kanske mest kända förtalsfallet från svenska HD över huvud taget. 1994 (NJA 1994 s. 637) fick HD ta ställning till ett fall där ett antal kända personer – några ministrar och några kända artister – monterats in i bilder med pornografiskt innehåll. På bilderna utfördes den typ av aktiviteter man förväntar sig ska förekomma i pornografiska tidningar (samt vissa mer ovanliga aktiviteter). Publiceringen skedde i en porrtidning som hette Svenska Hustler. Bilderna var förenade med bildtext, även den av pornografiskt slag, men också ordet "satir". Det var helt klart att bilderna var montage. Det ansågs ändå som förtal.

HD skrev så här:

Det aktuella reportaget, som har rubriken "En smygitt i kändisarnas hemliga fotoalbum", innehåller fotomontage där målsägandena förekommer i sexuella situationer genom att deras ansikten fogats samman med andra personers kroppar. Det kan i och för sig lätt konstateras att bilderna inte är autentiska. Bilderna med tillhörande textvinjetter kan emellertid förmedla intrycket att målsägandena är sådana "kändisar" som enligt den inledande texten är sexuellt lössläppta och perversa. Särskilt i förening med reportaget i övrigt måste bilderna anses ägnade att utsätta målsägandena för andras missaktning.

4.2.12 Försvarligt

Även om man pekar ut någon som brottslig eller på andra sätt som sämre slipper man ansvar om det var *försvarligt* att uttrycka sig på det sätt som skedde. Det är många gånger självklart. Det kan till exempel vara så att en tidning skriver om en fällande morddom och namnger den dömda – en sådan publicering är många gånger, i princip alltid, försvarlig.

Närmare bestämt säger regeln att man undgår ansvar, trots att man spridit något som är förtal i teknisk mening, om man var skyldig att uttala sig eller om det annars varit försvarligt att uttala sig i saken. Det krävs i dessa fall därutöver att uppgiften antingen varit sann, eller att den som spridit den haft "skälig grund" för att tro att den var sann.

I ett fall från 2003 (NJA 2003 s. 567) hade tidningen Expressen på sin löpsedel skrivit att en partiledare var med i en erotisk film tillsammans med sin exman. HD ansåg att det var försvarligt att lämna uppgiften, i och med att det var fråga om en ledande politiker. Men Expressen ansågs ändå ha förtalat partiledaren, eftersom det var falskt och inte fanns skälig grund att tro att det var sant.

4.2.13 Närmare om bedömningens olika led

För att upprepa det som sades inledningsvis så görs bedömningen i tre led:

- 1) Först prövas om någon pekat ut någon annan som brottslig eller klandervärd, på ett sätt som får den utpekade att framstå som sämre för sin omgivning. (Förtal i teknisk mening.)
- 2) Därefter prövas om det var försvarligt att lämna den uppgift som var förtal i teknisk mening.
- 3) Slutligen prövas om uppgiften var sann, eller om det fanns rimlig anledning att tro att den var sann. Dessa förutsättningar behandlas mer utförligt nedan.

Detta innebär att om det anses att det inte var försvarligt att uttala att någon var brottslig eller klandervärd så kommer man aldrig fram till det tredje ledet. Det görs ingen bedömning av sanningen alls i dessa fall.

Exempel: Phinneas skriver på sitt Instagramkonto med 50 000 följare att han för många år sedan blev utsatt för sexuella övergrepp av sin dåvarande chef, Ulf, en känd nöjesprofil. Ulf namnges. Det påstådda övergreppet har under lång tid varit ett samtalsämne i Stockholms kulturkretsar och många har haft uppfattningen att Ulf är en serieförbrytare. Saken har aldrig utretts av rättsväsendet. Ulf väcker talan om förtal mot Phinneas.

Phinneas inlägg utgör ett tydligt exempel på förtal i teknisk mening. Försvarlighetsbedömningen är en öppen avvägning mellan olika intressen och därför ofta svårförutsebar. I ett sådant här fall skulle många gånger inlägget uppfattas som oförsvarligt.

Påståenden om brottslighet ska i första hand hanteras av rättsväsendet och domstolarna, inte av "folkdomstolen". Dessutom talar tidsfaktorn för att det är oförsvarligt. Förtalsregeln har som en funktion att motverka att gamla oförrätter, även brott, tas upp på det här sättet – det ska finnas en möjlighet även för brottslingar att "komma igen". Det är dock inte säkert att en domstol skulle bedöma en publicering som innehöll uppgifter av det här slaget som oförsvarlig.

Exempel: Dagens Nyheter har gjort ett stort reportage om en känd kulturprofil som anklagas för, bland annat, våldtäkt. Vissa av de händelser som tas upp ligger långt tillbaka i tiden. Personen namnges inte men han kan identifieras av sin omgivning och hans namn sprids snabbt på internet.

Exemplet är hämtat från DN:s avslöjande om den så kallade Kulturprofilen.¹⁴ Det blev aldrig någon förtalsprocess i detta fall, men DN:s artiklar hade sannolikt bedömts som försvarliga om de hade prövats. Uppgifterna lämnades inom ramen för en större granskning, det fanns många som i artiklarna vittnade om likartade upplevelser och mannen hade en viss maktposition. Det är dessutom så att medier som DN i praktiken har större svängrum ur förtalssynvinkel än "vanliga människor". Det beror bland annat på de processregler som styr domstolsprövningarna i

¹⁴ Avslöjandet beskrivs av den ansvariga huvudreportern i en bok, Matilda Gustavsson, *Klubben*, Stockholm 2019.

yttrandefrihetsmålen. Det är väldigt ovanligt att ansvariga utgivare för tidningar döms för förtal.

Kan man inom *försvarlighetsbedömningen* beakta om uppgiften är sann? Frågan är alltså om en domstol vid prövningen av försvarligheten kan baka in sanningsrekvisitet. Alternativet är att prövningen ska utföras i två skilda led där försvarlighetsbedömningen görs först och helt utan hänsyn till om uppgiften var sann eller inte och först därefter prövas om uppgiften var sann (eller det fanns skäl att tro att den var sann). Regelns ordalydelse talar för två separata prövningar och att försvarlighetsprövningen ska göras utan hänsyn till om uppgiften var sann eller falsk. Det är även så som regeln har använts av domstolarna i flera #metoo-relaterade förtalsmål.

Exempel: Johanna skriver på sitt Instagramkonto med 50 000 följare att hon för många år sedan blev våldtagen av en kollega, Clark, en känd skådespelare. Clark namnges. Saken har aldrig utretts av rättsväsendet. Clark väcker talan om förtal mot Johanna. Johanna anför i tingsrätten att uppgiften om våldtäkten var sann och att hon måste kunna berätta sin egna, sanna, berättelse utan att det är brottsligt.

Förtal i teknisk mening föreligger. Domstolen kan i ett sådant här fall landa i att uppgiften var oförsvarlig utan att över huvud taget ta ställning till om det var sant eller inte, i enlighet med de principer som togs upp ovan i samband med exemplet med Phinneas och Ulf.

4.2.14 Särskilt om förtal av döda personer

Det finns en särskild regel om förtal av döda personer, förtal av avliden. Förtal av avliden kan ge upphov till ansvar "om gärningen är sårande för de efterlevande eller den eljest, med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne".

Som framgår är regeln skriven på ett annorlunda sätt jämfört med den "vanliga" förtalsregeln och de har olika syften. Den tar å ena sidan sikte på de efterlevandes känslor – det krävs att spridande av uppgifterna var sårande för de efterlevande. Den tar å andra sidan även sikte på den avlidna personens "frid". Regeln framhåller vidare att bedömningen särskilt ska beakta den tid som förflutit sedan dödsfallet men även att bedömningen ska vara öppen för "omständigheterna i övrigt".

Regeln får sällan tillämpning. I ett avgörande från 1966 (NJÄ 1966 s. 565) användes regeln i ett tryckfrihetsmål för att fälla den ansvariga utgivaren för tidningen Sydsvenska dagbladet (idag Sydsvenskan). Tidningen hade publicerat uppgifter om den före detta generalsekreteraren för FN, Dag Hammarskiöld, som var hämtade från utländska tidningar. Enligt dessa uppgifter hade den flygolycka som Hammarskiöld dog i orsakats av Hammarskiöld själv – olyckan beskrevs som ett självmord. HD:s majoritet – domstolen var oenig – konstaterade att Hammarskiöld genom dessa uppgifter pekades ut som brottslig eftersom flera andra personer dödades i samma flygolycka.

Parterna i HD var överens om att uppgifterna var falska. Eftersom det inte heller fanns skälig anledning att tro att de var sanna dömdes den ansvariga utgivaren, trots att den svenska tidningen enbart hade återgett vad som rapporterats i utländsk press.

4.2.15 Åtalsregeln

Förtal och förtal av avliden åtalas vanligtvis inte av åklagare. Det beror på att det finns en särskild regel som säger att sådana åtal bara ska förekomma om det är påkallat ur allmän synpunkt. Utgångspunkten är därför att om den som anser sig förtalad vill göra något åt det juridiskt så får hon göra det själv, det vill säga själv väcka talan (antingen som så kallat enskilt åtal eller genom att begära skadestånd i en civilprocess, tvistemål).

4.2.16 Förtal – sammanfattning

1. Förtal är att peka ut någon som brottslig eller klandervärd, på ett sätt som får den utpekade att framstå som en sämre person inför sin omgivning.
2. Det är tillåtet att sprida kränkande uppgifter om det var försvarligt. Det kan vara försvarligt till exempel om uppgifterna ingår i en granskning av en makthavare. Det är däremot ofta oförsvarligt att sprida filmer på någon i sexuella situationer, eller att uttala sig om att någon tidigare har begått allvarliga brott. Vid bedömningen av om det var försvarligt att uttala sig på det sätt som skedde vägs inte frågan om sanning in. Det kan vara oförsvarligt att sprida sanna uppgifter.
3. Om det *är* försvarligt kommer sanningsprövningen in: Det måste utöver att vara försvarligt också vara sant, eller att den som lämnade uppgiften hade rimliga skäl att tro att det var sant.

4.3 Förolämpning

4.3.1 Inledning

Ibland kan det, som nyss framgått, vara förtal att skriva någonting nedvärderande om en annan person. I så fall så måste några andra än den utpekade ha hört eller läst påståendet. Om man i stället har lämnat den kränkande kommentaren direkt till den som man uttalar sig illa om, utan att någon annan hört eller sett det, kan det inte vara förtal. Men det kan i stället vara fråga om det som lagen kallar för förolämpning. Med förolämpning menas kränkningar som består i att en person "riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon".

Det straff som döms ut vid förolämpning är i vanliga fall böter. I grova fall kan fängelse i upp till sex månader dömas ut, men det är ovanligt. (Det är ovanligt med fällande domar för förolämpning över huvud taget.)

Förolämpning är också ett yttrandefrihetsbrott.

4.3.2 Typfall

Förolämpning är alltså när en person beter sig på ett visst sätt för att håna, kränka eller förlöjliga någon annan. Förolämpning kan till exempel vara att en person kallar någon för ett skällsord i avsikt att såra.

Exempel: Tyra skriver "Din äckliga hora, ingen tycker om dig!" till Majken i ett direktmeddelande på Instagram.

I exemplet har Tyra kränkt Majken bland annat genom att kalla henne för hora. Man kan anta att Majken blir ledsen och sårad av att bli kallad så. För att Tyra ska kunna dömas för förolämpning krävs uppsåt från hennes sida. Det betyder att Tyra åtminstone måste förstå att uttalandet kan såra Majken och att hon inte bryr sig om att det gör det.

Förolämpning behöver inte handla om att man säger eller skriver något kränkande till någon annan. Det kan också vara förolämpning att till exempel skicka en hånfull bild eller att göra kränkande gester mot någon.

Exempel: Nahom har i Photoshop klippt ihop Marcs huvud med Hitlers kropp, så att bilden föreställer Marc i en nazistuniform. Nahom skickar bilden till Marc.

Den manipulerade bilden som Nahom skickat till Marc kan – men detta beror på sammanhanget – jämföras med ett påstående om att Marc sympatiserar med nazistiska åsikter. Domstol har tidigare dömt för förolämpning när en person skrikit "Jävla nazister!" till två poliser.

För att ett uttalande ska utgöra förolämpning krävs att uttalandet är riktat till den berörda personen själv. Är uttalandet inte riktat till den som kränks kan det inte vara fråga om förolämpning i lagens mening.

Exempel: Felicia byter ut sitt kontaktnamn på WhatsApp till "Klara är en blatte". Klara, som är svart, är inte en av Felicias kontakter på WhatsApp.

Felicias beteende är otrevligt och innehåller därtill en rasistisk kommentar som innebär att juridiken ser strängare på uttalandet, se nästa avsnitt. Felicia kan ändå inte hållas ansvarig för att ha förolämpat Klara. Det beror på att Felicia inte har riktat det kränkande uttalandet till Klara.

Om den som blir utsatt på förhand har samtyckt till förolämpningen så har inte något brott begåtts.

4.3.3 Förolämpningar som anspelar på ras, trosbekännelse, sexuell läggning med mera

Lagen ser extra allvarligt på brott, till exempel förolämpningar, som är rasistiska eller som innebär att någon hånas för sin religiösa uppfattning eller sexuella läggning.

Exempel: Putte skriver "Jävla svartskalle!" i ett meddelande till Yosef.

I exemplet har Putte kränkt Yosef genom att rikta ett skällsord mot honom. Skällsordet är rasistiskt vilket gör att domstolen, på grund av en speciell regel i brottsbalken, kommer att se särskilt allvarligt på det. Det här är ett typiskt exempel på en brottslig förolämpning.

Exempel: Zahar skickar ett sms till Olivia där hon skriver "Din lesbiska äckelfitta. Flator som du är totalt onödiga här i världen, du är inte värd ett skit."

Zahar hånar här Olivias sexuella läggning. Sådana uttalanden ser man också särskilt allvarligt på. Zahar kan dömas för förolämpning.

Exempel: Zamirs föräldrar kommer ursprungligen från Eritrea. Calle ritar en bild i Paint på en apa i en bur som äter en banan. Han lägger upp bilden på Zamirs Facebooksida och taggar Zamir som apan. Till bilden skriver han "Hej Zamir! Här kommer ett porträtt av dig".

Precis som i det första exemplet med Putte och Yosef så handlar det här om en otillåten förolämpning av rasistisk karaktär som Calle kan ha ett straffansvar för, trots att det inte förekommer några rasistiska uttryck.

4.3.4 Svåra fall

Det är svårt att säga exakt var den undre gränsen för vad som är en brottslig förolämpning går. Det finns inte så många exempel i domstolspraxis. För att avgöra om ett uttalande är brottsligt får man i gränsfall ta hänsyn bland annat till vem förolämpningen riktar sig till, i vilket sammanhang uttalandet har lämnats och vilket som har varit syftet med uttalandet.

Exempel: Sune, kommunpolitiker för Socialdemokraterna, kommenterar under en Instagrambild som lagts ut av Nova, centerpartist i samma kommun: "Hallå där din sladdriga sjösnigel!"

Här är det osannolikt att en domstol skulle se Sunes kommentar som en brottslig förolämpning. Frågan blir om uttalandet verkligen är ägnat att såra Nova, eller om uttalandet till sin karaktär är för oseriöst. Dessutom kan den politiska kontexten göra att det finns ett större svängrum än i andra sammanhang. Om det inte finns några andra saker som gör att detta framstår som mer kvalificerat är det knappast brottsligt, även om Nova tycker det känns olustigt.

4.3.5 Grovt brott

Normalstraffet för förolämpning är böter. Vid grov förolämpning kan fängelse i upp till sex månader dömas ut. För att en förolämpning ska vara grov krävs att det är fråga om mycket allvarliga förolämpningar som sker under försvårande omständigheter. Så kan exempelvis vara fallet med förolämpningar som sker som ett led i mobbning eller annat nedbrytande beteende.

4.3.6 Förolämpning - sammanfattning

1. Om någon riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon kan hon dömas för förolämpning.
2. Om någon har förolämpat annan som ett led i ett nedbrytande beteende kan den personen ha gjort sig skyldig till grov förolämpning.
3. Det är ovanligt att någon åtalas för förolämpning.

4.4 Olaga integritetsintrång

4.4.1 Inledning

Det var länge ett välkänt problem att svensk lagstiftning hade ett svagt skydd för spridandet av integritetskänsliga bilder och filmer. Som framgått ovan kan vissa sådana filmer, med sexuellt innehåll, utgöra brott under förtalsregeln, men enbart om filmen gav intryck av att den utpekade ville vara med på filmen och att den skulle spridas. I andra fall, till exempel om filmen inte gav ett sådant intryck, kan förtalsregeln inte användas. Det har i flera sammanhang ifrågasatts om detta innebar att svensk rätt inte nådde upp till de åtaganden vi gjort under framför allt Europakonventionen.

Insikten om att skyddet för privatlivet och integriteten var för svagt var anledningen till ett reformarbete som dels medförde ett antal förändringar i sedan tidigare existerande lagregler (som olaga hot och ofredande) och dels en ny regel, som fick namnet olaga integritetsintrång. Det finns en viss överlappning mellan förtal och olaga integritetsintrång, men medan förtalsregeln främst skyddar en person från att andra människor ska tycka sämre om den så skyddar olaga integritetsintrång personens rätt till sitt privatliv.

4.4.2 Regeln

Olaga integritetsintrång tar sikte på situationen där någon gör intrång i någon annans privatliv genom att sprida (som det står i regeln):

1. bild på eller annan uppgift om någons sexualliv,
2. bild på eller annan uppgift om någons hälsotillstånd,
3. bild på eller annan uppgift om att någon utsatts för ett brott som innefattar ett angrepp mot person, frihet eller frid,

4. bild på någon som befinner sig i en mycket utsatt situation, eller
5. bild på någons helt eller delvis nakna kropp

För att ansvar ska inträda under regeln krävs att spridningen varit ägnad att medföra allvarlig skada för den som uppgiften (till exempel bilden) rör. Det finns även en undantagsregel som kan göra att ansvar inte inträder även om förutsättningarna som nu nämnts är uppfyllda, nämligen om gärningen med hänsyn till syftet och övriga omständigheter var försvarlig.

Den som döms för olaga integritetsintrång straffas med böter eller fängelse högst två år. För grovt brott är straffet fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Olaga integritetsintrång finns inte upptagen i brottskatalogen i yttrandefrihetsgrundlagarna TF och YGL. Om någon sprider en uppgift av det slaget som tas upp ovan, genom till exempel en publicering av en nakenbild på en tidnings internetsida, så riskerar hon inte ansvar enligt denna regel. Här finns det alltså en stor skillnad mellan sådana publiceringar som hamnar under de särskilda grundlagarna – i första hand mediernas publiceringar – och inlägg i sociala medier.

4.4.3 Typfall

Det finns ännu inte så många avgöranden från domstolarna som behandlar regeln men av dess förarbeten finns det några situationer som regeln tydligt tar sikte på.

Exempel: Jörgen och Elsa har sex med varandra. Jörgen filmar det, vilket Elsa vet om och inte har något emot. Vid ett senare tillfälle sprider Jörgen filmen till tre gemensamma vänner utan Elsas samtycke.

Det här är en sådan situation som den första punkten i regeln tar sikte på. Även om det bara är tre personer som har sett filmen – om vi antar att den inte sprids vidare – så får spridningen antas vara ägnad att medföra allvarlig skada för Elsa.

Exempel: Jörgen och Elsa har sex med varandra. Jörgen filmar det, utan Elsas samtycke. Vid ett senare tillfälle sprider Jörgen filmen genom att lägga upp den på sajterna Xhamster och Youporn, där klippet spelas över en miljon gånger innan Elsa lyckas förmå administratörerna att ta bort det.

Även denna situation fångas in av regelns första punkt. Här kan det dessutom vara fråga om ett grovt brott. I det här fallet har Jörgen även gjort sig skyldig till brottet kränkande fotografering.

Exempel: Fritidspolitikern Claudia från SD är på julbord med jobbet när hon börjar få ont i magen. Hon beger sig hem men drabbas av akuta magbesvär, börjar kaskadkräkas på gatan och faller till och med ihop en stund till följd av smärta. Två killar filmar alltihop på sina mobiltelefoner och lägger ut klippet på Youtube under rubriken "När SD:are fått smaka på sin egen politik".

Det här är en sådan situation som den andra punkten tar sikte på. Killarna som sprider filmen kan hållas ansvariga för olaga integritetsintrång.

Exempel: En person, Peck, brottas med en svår depression med återkommande panikångestattacker. I ett akut kristillstånd beslutar han sig för att ta sitt liv. Han rycker tag i en kniv i en butik och börjar skära sig i halsen. Butikens personal upptäcker självmordsförsöket på en tv-skärm på kontoret som är kopplad till butikens övervakningskameror. Personalen övermannar Peck och lyckas förhindra blödningen. Han förs till sjukhus och får behandling mot sin psykiska sjukdom. Personalen sprider senare filmen i sociala medier eftersom de är stolta över att ha räddat livet på Peck.

Det här är en sådan situation som tas upp i regelns fjärde punkt. Exemplet anspelar på ett känt fall från Europadomstolen, där den klagande (och vinnande) parten hette just Peck.

4.4.4 Svåra fall

Det finns vissa situationer som kan vara svåra att bedöma under regeln, och det gäller särskilt punkt 4 i regeln, den som talar om ”bild på någon som befinner sig i en mycket utsatt situation”. När befinner man sig i en sådan utsatt situation utan att det hamnar under någon av de andra punkterna?

Regeln har bara prövats i HD vid ett tillfälle. I ett avgörande från 2020 (NJA 2020 s. 273, Instagrambilden) var bakgrunden att en person hade lagt ut en bild på Instagram som föreställde en påtagligt berusad pojke (17 år) som hängde över en toalettstol. Av bilden framgick att han hade kräcks. Bilden var tagen ungefär 18 månader innan den lades ut. Instagramkontot hade omkring 500 följare. Detta ansåg HD utgjorde en bild på någon i en mycket utsatt situation och att bilden kunde leda till allvarlig skada. Inlägget ansågs därför vara brottsligt.

4.4.5 Försvarligt

Regeln innehåller, liksom förtalsregeln, ett undantag för situationer där spridandet av informationen var försvarligt. Detta kan ge upphov till svårigheter.

Exempel: Sveriges statsminister är på besök i Japan när hon blir akut magsjuk under en sushimiddag med värdlandets ledning. Hon kräks över bordet och spyar träffar nästan Japans premiärminister. En svensk journalist från en kvällstidning var med vid middagen och råkar av en slump filma händelsen. Hon lägger ut filmen på sin Facebooksida med rubriken ”Statsministerns matförgiftning ställer svåra frågor om svenskt säkerhetsarbete”.

Denna händelse ryms av regelns andra punkt och uppgiften – filmen är ägnad att innebära en allvarlig skada för statsministern. Hade journalisten publicerat filmen på sin tidnings webbplats hade

saken varit enkel. Eftersom olaga integritetsintrång inte är ett brott enligt yttrandefrihetslagstiftningen hade det inte funnits någon möjlighet att döma den ansvariga utgivaren till ansvar. Även om spridandet av filmen kan anses utgöra något annat brott, det går i vart fall att diskutera om det skulle kunna vara förtal, så går journalisten fri från ansvar eftersom yttrandefrihetslagstiftningen innebär att enbart den ansvarige utgivaren kan vara föremål för straffansvar.

Nu publicerade journalisten filmen på sin Facebooksida och därmed skyddas hon inte från ansvar. Troligen skulle dock detta anses vara ett sådant spridande som fångas in av undantagsregeln. Syftet med spridandet av den i och för sig känsliga filmen var att redogöra för en händelse som rör Sveriges ledning och säkerhetsrutinerna kring denna.

4.4.6 Förhållandet till andra regler

Som framgått kan till exempel spridande av sexfilmer medföra ett straffansvar för förtal. En fråga som uppkommit i samband med framtagande av regeln om olaga integritetsintrång är om den som sprider en smygtagen sexfilm ska kunna dömas för både förtal och olaga integritetsintrång. Enligt förarbetena ska det kunna ske, men inte om den åtalade döms för grovt olaga integritetsintrång (som då anses omfatta även ärekränkningen.) På samma sätt ansågs det att den som döms för barnpornografibrott eller hets mot folkgrupp också kan dömas för olaga integritetsintrång om den uppgift som spridits även uppfyller rekvisiten i den senare regeln.

4.4.7 Olaga integritetsintrång – sammanfattning

1. Brottet olaga integritetsintrång är förhållandevis nytt och har till syfte att täppa till luckor i skyddet för den personliga integriteten. Den gäller inte för publiceringar i traditionella medier, men på de flesta inlägg i sociala medier.
2. Regeln gör det förbjudet att sprida bilder, filmer och i vissa fall andra uppgifter på personer i särskilt integritetskänsliga situationer, till exempel där någon har sexuell umgänge, är akut sjuk eller naken.
3. Försvarligt spridande av integritetskänsliga uppgifter är tillåtet även om förutsättningarna i regeln i övrigt är uppfyllda. Det kan till exempel vara om det finns ett nyhetsförmedlande syfte.

4.5 Olaga hot

4.5.1 Inledning

Olaga hot är vad man kallar för ett fridsbrott. Ett hot måste uppfylla vissa krav för att det ska vara ett *olaga* hot. För det första krävs att man hotar med ett annat brott. För det andra krävs att hotet är av sådan karaktär att det normalt är tillräckligt för att framkalla fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom.

Den som hotas behöver alltså inte bli rädd just i det aktuella fallet. Det kan till exempel vara så att personen inte förstår hotet fullt ut. Det är tillräckligt att hotet är av sådant slag att det vanligtvis skulle leda till att den som utsätts för det blir rädd.

Även om den som hotar vet att hotet aldrig kommer att genomföras kan denne hållas ansvarig ifall den utsatte uppfattat hotet som allvarligt menat. Domstolen gör alltså bedömningen från den utsattes perspektiv.

En nyhet i regeln om olaga hot (från 2018) är att den omfattar även hot om vissa integritetskränkningar. Att hota med att sprida nakenbilder eller filmer på någon i en sexuell situation kan numer föranleda ansvar för olaga hot.

Straffet för olaga hot är böter eller fängelse i högst ett år. Om det olaga hotet är särskilt allvarligt, så att brottet är att anse som grovt, kan fängelse dömas ut i upp till fyra år. Olaga hot är också ett yttrandefrihetsbrott.

4.5.2 Typfall

Typfallet av olaga hot är att en person (A) säger åt någon annan (B) att A kommer att skada eller döda B.

Exempel: Nina, som är ilsken över att Jasna i tidningen har sågat Ninas favoritlag i fotboll, skriver i ett privat meddelande till Jasna på Facebook: "Nästa gång jag ser dig på Ullevi kommer jag att krossa ditt fula lilla ansikte totalt, jag lovar!"

I exemplet hotar Nina att misshandla Jasna. Misshandel är ett brott och om Jasna har uppfattat Ninas hot som allvarligt menat kan Nina hållas ansvarig för olaga hot. Det spelar ingen roll om Nina verkligen tänkt göra Jasna illa eller inte.

Det kan också vara brottsligt att göra hotfulla gester, eller att skicka en hotfull bild till någon.

Exempel: Odile har i Photoshop skapat en bild som föreställer en begravning. På kistan har hon klistrat in en bild på journalisten Love. Ovanför kistan har Odile lagt in texten "Snart så... Det ser jag till".

Bilden, som föreställer Loves egen begravning, kan jämföras med ett uttryckligt hot om att Love ska dödas.

Hotet måste inte innebära att det är en människa som riskerar att råka illa ut, även om det är den vanligaste situationen. Det kan också handla om att någon hotar att skada egendom som ägs av den hotade eller av någon annan. Det kan till exempel handla om djur eller om andra saker.

Exempel: Jossan skriver till Pillan i ett sms: "Hatar dig. Du ska få ett jobbigt liv. Din häst ska slaktas och din schäfer ska jag fräta ihjäl med syra. Jag kommer också att bränna ner ditt hus när du är bortrest."

Hotet är tillräckligt för att få Pillan att känna allvarlig fruktan för hennes djurs säkerhet och för att hennes hus ska förstöras.

Hot om handlingar som inte utgör brott är inte olaga hot.

Exempel: Carmen pratar med Lucas på Skype och säger: "Om du inte följer med mig i morgon berättar jag för din flickvän att du hånglade med Carro i helgen".

Det är inte brottsligt att berätta för någon att hennes pojkvän har hånglat med en annan person. Carmens uttalande utgör alltså inte något olaga hot.

4.5.3 Förtäckta hot

Hotet behöver inte sägas rakt ut. Även "förtäckta hot" kan vara straffbara.

Exempel: Melker, som är en känd bråkstake, chattar med Arvid. Melker är jättearg på Arvid eftersom Arvid sagt till en lärare att Melker sålt alkohol till andra elever på skolan. Melker skriver: "Jag har kompisar som kommer ta hand om dig ska du se". Arvid skriver tillbaka och frågar om det är ett hot. Han får till svar att: "Du får ta det som du vill".

I exemplet skriver inte Melker uttryckligen att han ska skada Arvid. Däremot är innebörden av Melkers meddelande att han känner personer som kan komma att skada Arvid, och även detta har av domstol bedömts som olaga hot. "Jag vet var du bor" är ett annat exempel på vad som i vissa situationer kan utgöra ett förtäckt olaga hot.

4.5.4 Den brottsliga gärningen avser någon annan än offret

Den handling som hotet avser ska alltså vara brottslig för att det ska handla om olaga hot. Men det krävs inte att uttalandet tar sikte på den person som hotas. Att hota med att skada någon närstående – till exempel en förälder, ett syskon eller ett barn – till den som uttalandet riktas mot kan också vara brottsligt.

Exempel: Carl har lånat pengar av Bosse som han inte betalat tillbaka ännu. Bosse spelar in en film med sin mobilkamera som han skickar till Carl. På filmen säger Bosse: "Vet du hur död din nyfödda lillebror kommer att vara när jag har kört över honom? Du får snart veta!"

Mordet som Bosse hotar med avser inte Carl, utan hans lillebror. Bosses uttalande framstår ändå som ett hot gentemot Carl och Bosse kan därför dömas för olaga hot.

4.5.5 Hotet lämnas till någon annan än offret

För att det ska vara fråga om olaga hot krävs att den som blivit hotad känner till det.

Exempel: Lina pratar med Tove på Messenger. Tove är upprörd och skriver att hon "ska ta hjälp av syrran och ge Chrille så mycket stryk att han inte kan gå på en vecka". Lina berättar aldrig för någon vad Tove skrivit och det hela rinner ut i sanden.

I exemplet får Chrille aldrig veta att Tove hotat att slå ner honom. Tove kan alltså inte hållas ansvarig för brott.

Hotet behöver dock inte lämnas direkt till den utsatte, utan kan lämnas till en annan person om tanken är att det sedan ska föras vidare till offret.

Exempel: Lina är hemma hos Chrille och pratar med Tove på WhatsApp. Tove är arg och skriver: "Hälsa Chrille att jag och syrran ska ge honom så mycket stryk att han inte kan gå på en vecka". Lina berättar för Chrille vad Tove skrivit.

I exemplet är Toves avsikt att hotet ska nå Chrille, via Lina. Det gör det också, och Tove kan hållas ansvarig för olaga hot om Chrille uppfattar hotet som allvarligt menat.

4.5.6 Olaga hot i sociala medier

Exempel: Milo skriver på Twitter: "Jag ballar ur!! #skolmassaker #Södertörn #kollanyheternaikväll" och "Ja.. Jag får berätta om min planerade skolmassaker för media". Milo "pingar" in fem journalister (det vill säga han meddelar dem att han har publicerat inlägget).

Exemplet är taget från verkligheten. I fallet dömdes Milo (som egentligen heter något annat) för olaga hot, trots att hotet inte hade sänts direkt till Milos skolkamrater eller de anställda på skolan. Domstolen ansåg att Milo måste ha förstått att dessa skulle kunna få reda på hotet ändå, särskilt eftersom han "pingat" journalister. Inlägget ansågs tillräckligt för att framkalla rädsla hos eleverna och de anställda, som hade fått kännedom om hotet genom att polisen hade kontaktat den säkerhetsansvarige på skolan. Milo dömdes för olaga hot trots att han hävdade att det hela bara var

ett skämt. (En liknande situation bedömdes som olaga hot av HD i NJA 2020 s. 510, Hotet mot gymnasieskolan).

Exempel: Neo är missnöjd med domaren Lars B på en hockeymatch. Han skriver på Twitter: "Så less! Ska se till att du aldrig kan stå på ett par skridskor igen..#LarsB". Lars B följer inte Neo på Twitter.

Det här exemplet är också taget från verkligheten. Neo hade inte "pingat" någon om att han skrivit inlägget och han framhöll att han aldrig skulle ha skrivit inlägget om han förstått att Lars B kunde få veta om det. Tingsrätten kom fram till att Neo (som inte heter Neo egentligen) inte hade gjort sig skyldig till olaga hot.

4.5.7 Olaga hot - sammanfattning

1. En person kan ha blivit utsatt för olaga hot, om någon har: a) hotat henne med ett brott, och b) hotet är tillräckligt för att den som drabbas av det vanligtvis skulle känna rädsla för liv, hälsa eller egendom.
2. Det kan vara olaga hot att lämna en hotfull bild till någon, eller att göra kränkande gester.
3. Hotet behöver inte handla om att en person ska råka illa ut för att det ska vara brottsligt, det kan också handla om att ett föremål förstörs eller att särskilt integritetskänsliga uppgifter ska spridas.
4. Ett hot behöver inte vara uttryckligt. Även inlindade eller förtäckta hot kan omfattas av regeln.
5. Det krävs inte att ett hot uttalas direkt till den som hotas. Den som hotas måste dock känna till det.

4.6 Ofredande

4.6.1 Inledning

Ofredande är, precis som olaga hot, ett så kallat fridsbrott. Brottet ofredande samlar upp otillåtna angrepp på en människas rätt att vara i fred och att kunna känna sig trygg som inte kan straffas enligt någon annan brottsbestämmelse. Man börjar alltså med att titta på om det som har hänt kan utgöra något annat brott som till exempel olaga hot, olaga tvång eller sexuellt ofredande. Om så inte är fallet kan det handla om ofredande.

Brottet består av att en person ofredar (det vill säga ungefär "allvarligt stör") någon annan genom att kroppsligt ge sig på henne, eller genom att bete sig på ett hänsynslöst sätt.

När har man betett sig tillräckligt hänsynslöst för att det ska vara brottsligt? Det måste handla om en kränkning som är kännbar och inte obetydlig. I rättspraxis och den juridiska litteraturen har följande exempel givits:

- Att störa grannar genom högljudd musik,
- att trakassera någon genom upprepade telefonpåringningar,
- att allvarligt skrämma någon,
- att lämna ett falskt meddelande om en närståendes död,
- att tigga på ett påträngande sätt,
- att på ett envist och pockande sätt få någon att ställa upp som sexualpartner,
- att provocera illamående och att blåsa rök i ansiktet på en astmatiker,
- att mot ett uttryckligt förbud gå in till exempel i arbetsrum eller skolsal där en eller flera personer befinner sig och
- att filma nakna människor så att de märker det.

Dessa exempel har inte så mycket att göra med sådana yttrandefrihetsfrågor som denna framställning tar sikte på men de är en bra illustration på hur ofredanderegeln, trots att den enligt sin ordalydelse har en bred tillämpning, primärt har använts för kränkningar i det fysiska rummet.

4.6.2 Typfall

På senare tid är det framför allt ofredandebrottets användningsområde på internet som har tilldragit sig intresse. Typfallet av ofredande på internet är när någon skickar en mängd meddelanden till en annan person som har uttryckt att hen inte vill bli kontaktad.

Exempel: Svante kontaktar Leon på Facebook 78 gånger inom loppet av tre dagar för att fråga om han får låna pengar. Redan när Svante kontaktar Leon för första gången svarar Leon nej och att han inte ville att Svante ska skriva till honom på Facebook mer.

En viktig förutsättning för att det ska vara fråga om ofredande är att den som gör sig skyldig till det hänsynslösa beteendet har uppsåt till ofredandet. Det betyder att hon eller han åtminstone ska förstå att beteendet kan uppfattas som störande för den som utsätts och att hon eller han inte bryr sig om det. I exemplet ovan har Leon tidigt sagt åt Svante att han inte vill att Svante ska kontakta honom. Trots detta fortsätter Svante att skriva till Leon och det kan ses som ett hänsynslöst beteende som utgör ofredande.

Här finns det en koppling till brottet *olaga förföljelse*, som handlar om det som på engelska kallas för stalking (som på svenska ibland stavas stalkning). Om Svantes beteende skulle anses vara en systematisk förföljelse av Leon kan det utgöra brottet olaga förföljelse i stället för ofredande. Avgörande blir hur många separata ofredanden som Svante har begått och under hur lång tid som ofredandena har pågått.

Ofredande behöver inte handla om att det skrivs något kränkande men om en person skickar otrevliga bilder eller filmer till någon annan kan det också innebära ett hänsynslöst beteende som är straffbart.

Exempel: Elvira lägger under en natt upp omkring 30 foton på mänsklig avföring på Bahares öppna sida på Facebook.

Elvira kan i exemplet komma att ansvara för ofredande.

I de flesta fall av ofredande på internet eller per telefon så har det handlat just om fall där väldigt många meddelanden lämnats eller upprepade kontakter tagits. Flera av dessa händelser kan idag kategoriseras som olaga förföljelse. Men det finns också tillfällen då domstolen har dömt för ofredande trots att det bara handlat om ett enda meddelande.

Exempel: Liza skriver "hoppas att du kör ihjäl dig" på Ludvigs Facebook.

Ett uttalande som det här bedömdes av en domstol (en tingsrätt) som hänsynslöst och därmed ofredande. Men det är inte säkert att ett uttalande som det i exemplet alltid utgör ett ofredande. Domstolen ser till, som jurister älskar att uttrycka det, omständigheterna i det enskilda fallet. Att domstolen ser till omständigheterna i fallet betyder att den väger in saker som till exempel vem det var som skrev inlägget, hur relationen ser ut mellan den som skrev inlägget och den som tog emot det, och om den som skrev inlägget tidigare har betett sig illa mot mottagaren.

Också falska påståenden om att någon i den andres familj har dött kan utgöra ofredande.

Exempel: Elliot skriver till Molly på Kik: "Tråkigt att din mamma dog idag. Jag såg när hon blev utburen på bår, de måste ha skjutit henne rakt i huvudet". Molly blir chockad av beskedet. I verkligheten har Mollys mamma varken blivit skjuten eller dött. Elliot vill bara göra Molly upprörd eftersom hon har dumpat honom.

Elliot kan i ett fall som det här hållas ansvarig för ofredande.

4.6.3 Svåra fall

Det kan vara svårt att dra en tydlig gräns mellan ett beteende som utgör ofredande och ett beteende som inte utgör något brott alls. Avgörande blir om det hänsynslösa beteendet utgör en kännbar kränkning. En tumregel är att ju mindre kränkande innehållet i ett meddelande är desto högre krav ställs på upprepning för att beteendet ska vara brottsligt.

Exempel: Ester och Noel har precis avslutat en relation. Ester säger åt Noel att hon inte vill att han hör av sig till henne. Trots det hör Noel av sig med tre sms under samma kväll, där han skriver att han saknar henne. Han ringer också två gånger, men Ester svarar inte.

Innehållet i Noels sms är inte kränkande för Ester. Trots att Ester inte vill att Noel ska höra av sig till henne så är tre sms och ett par samtal under en kväll inte ett tillräckligt upprepat beteende för att det i sig ska vara så hänsynslöst att det är ett brottsligt ofredande.

Exempel: Patrick jobbar på ett äldreboende. På jobbet har Patrick en tjänstetelefon. Patrick måste gå att nå på telefonen ifall någonting händer. Paulina ringer under en period om fem timmar 60 gånger till Patricks tjänstetelefon så att linjen blockeras, trots att han har förklarat för henne att linjen måste hållas öppen och att hon inte får ringa till numret. Till slut får Patrick stänga av tjänstetelefonen och be sina kollegor att ringa honom på hans privata telefon i stället.

Paulinas beteende medför olägenhet för Patrick, vilket innebär att det skulle kunna bedömas som så hänsynslöst att det utgör en allvarlig fridskränkning. Paulina kan förmodligen hållas ansvarig för ofredande.

Exempel: Kim och Sue sms:ar sent på kvällen och stämningen blir irriterad. Kim skickar minst 20 sms till Sue, och Sue svarar på ganska många. Till slut markerar Sue att hon inte vill ha fler meddelanden från Kim. Trots det skickar Kim ett till sms under natten.

Kim kan inte hållas ansvarig för ofredande om sms:en inte i sig har ett kränkande innehåll. Att Kim totalt har skickat över 20 sms spelar ingen roll, eftersom Sue var med i konversationen från början och Kim bara skickade ett enda sms efter att Sue markerat att hon inte vill ha fler meddelanden. Det kan inte anses vara ett sådant hänsynslöst beteende att det utgör ett ofredande.

I skrivande stund är självmordsuppmaningar, som är en vanligt förekommande typ av kränkningar i sociala medier, ett annat exempel på svåra fall. "Du borde ta livet av dig för du är så äcklig" och liknande uttalanden kan ibland falla mellan stolarna. Under vissa omständigheter kan en uppmaning att någon borde ta livet av sig vara förtal, om uppmaningen innebär att någon pekats ut som klandervärd för omgivningen. "Du har alltid varit en smutsig tjuv så varför tar du inte livet av dig?" Detta uttalande kan vara förtal men samtidigt är det inte självmordsuppmaning i sig som i ett sådant fall medför förtalsansvar utan att personen pekats ut som brottslig, som en tjuv. Finns det inget sådant utpekande är den enda regeln som kan användas ofredande. Det är i praktiken ovanligt att någon döms för ofredande för den här typen av kränkningar. Men från och med 1 maj 2021 är det brottsligt att försöka påverka någon till att ta livet av sig. Brottet uppmaning till självmord kan då leda till fängelse i högst två år, medan brottet oaktsam uppmaning till självmord kan leda till böter eller fängelse i högst sex månader.

4.6.4 Ofredande - sammanfattning

1. Om någon kontakter en annan person väldigt många gånger på kort tid, och särskilt om den mottagande parten har bett den personen att sluta, kan det medföra ansvar enligt regeln om ofredande.
2. Om ett beteende eller meddelande i sig är tillräckligt hänsynslöst kan det utgöra ofredande även om det inte upprepas.

4.7 Sexuellt ofredande

4.7.1 Inledning

Sexuellt ofredande är ett sexualbrott. Förenklat kan man säga att ett sexualbrott är när en person utsätts för någon typ av sexuell handling mot sin vilja, och sexuellt ofredande är sexualbrott som inte faller under reglerna om mer allvarliga brott som våldtäkt eller sexuell tvång.

Sexuellt ofredande omfattar olika typer av sexuella kränkningar. Till exempel genom att någon rör vid en person som är under femton år på ett sexuellt sätt (om det inte är till exempel våldtäkt mot barn i stället).

Det kan också vara sexuellt ofredande att övertala ett barn att medverka i en sexuell situation (se till exempel NJA 2016 s. 129). Den senare situationen kan dock, beroende på de närmare omständigheterna, ofta hanteras inom ramen för de speciella brotten försök till våldtäkt mot barn, försök till sexuell utnyttjande av barn och försök till utnyttjande av barn för sexuell posering. De senast nämnda sexualbrotten är allvarligare än sexuellt ofredande.

Oavsett åldern på den som blir utsatt så kan en person dömas för sexuellt ofredande om hon blottar sig så att den som tvingas se på upplever obehag (eller i normala fall borde göra det). Samma sak gäller om en person – genom att säga, skriva eller göra någonting – ofredar någon annan på ett sätt som typiskt sett kränker hennes sexuella integritet.

Regeln har tidigare tolkats på så sätt att det krävs att handlingen var av sexuell karaktär för den som kränker, att gärningspersonen ska bli sexuell upphetsad av handlingen. I ett ganska nytt avgörande – ”Rulltrappan” (NJA 2017 s. 393) – har HD tagit avstånd från denna tolkning.

I fallet hade en man fotograferat en kvinna under kjolen när han stod under henne i en rulltrappa i tunnelbanan. Han hade närmare bestämt fört in sin mobiltelefon under kjolen och fotograferat kvinnans underliv. Kvinnan märkte inte fotograferandet när det skedde. HD konstaterade att en gärning ska ha en sexuell inriktning eller prägel för att kunna utgöra sexuellt ofredande. Domstolen noterade även att det i vissa lagförarbeten uttalats att regeln innehåller ett krav med innebörden att den bara kan användas om gärningen syftat till att reta eller tillfredsställa gärningsmannens sexualdrift. Därefter uttalade HD:

Ett sådant krav är inte förenligt med vare sig det skyddsintresse som ligger bakom bestämmelsen eller vad som i övrigt gäller vid sexualbrotten (jfr NJA 2013 s. 548). Ett sådant krav harmonierar också mindre väl med att bedömningen av om gärningen kränker den sexuella integriteten ska göras objektivt.

Sexuellt ofredande blir, som sagt, aktuellt om det som har hänt inte kan klassas som något annat sexualbrott (till exempel våldtäkt eller utnyttjande av barn för sexuell posering). På så vis fångar sexuellt ofredande upp sexuella kränkningar som är, relativt sett, mindre allvarliga.

Den som döms för sexuellt ofredande bestraffas med böter eller fängelse i högst två år. Dessutom kan den som döms behöva betala skadestånd för att ha kränkt offret men för det krävs att brottet innebar en allvarlig kränkning och det finns fall där sexuellt ofredande inte har ansetts vara tillräckligt allvarligt för att ge rätt till skadestånd.

4.7.2 Typfall

Exempel: Zenon blottar sig för några flickor i en park och på tunnelbanan på väg hem griper han tag i en kvinnas underliv.

Blottning och att ta någon på könsorganen eller rumpan är typiska exempel på sexuellt ofredande. Liknande händelser kan inträffa online.

Exempel: Pontus gör ett inlägg på 13-åriga Stellas Facebooksida där han skriver att hon är sexig och het och att "han vill tränga in i henne och knulla henne".

Exemplet är taget från verkligheten. Pontus ansågs genom inlägget ha ofredat Stella (namnen är fingerade) på ett sätt som kränkt hennes sexuella integritet. Pontus dömdes för sexuellt ofredande.

Exempel: Annika är lärare åt Jakob som är 15 år. Annika chattar med Jakob om sex och hon skickar nakenbilder till honom på MSN.

I det verkliga fallet hade eleven några gånger uttryckt sig positivt om nakenbilderna efter att han fått dem. Trots det tyckte domstolen att lärarens agerande typiskt sett kränkte den femtonåriga elevens sexuella integritet. Annika i exemplet kan alltså hållas ansvarig för sexuellt ofredande av Jakob.

Exempel: Minna, 12 år, och Stefan, 21 år, har fått kontakt på internet. Efter några dagars chattande lämnar Minna sitt hemtelefonnummer till Stefan. Han ringer upp henne och efter att han frågat vad hon har på sig så säger han åt henne att ta av sig kläderna och att hon ska "stoppa upp två fingrar" i sitt kön. Minna slänger på luren och mår väldigt dåligt. Efter att Minnas storsyster ringt upp Stefan och sagt åt honom att låta Minna vara i fred ber Stefan om ursäkt.

Det Stefan har sagt till Minna har en så stark sexuell prägel att det måste anses ha kränkt Minnas sexuella integritet. Att Stefan ber om ursäkt efter att Minnas storsyster ringt upp honom spelar ingen roll. Stefan kan dömas för sexuellt ofredande.

Exempel: Putte frågar Kelly om och om igen i en Facebooktråd om de "ska ligga", trots att Kelly redan sagt nej flera gånger. Putte frågar också hur mycket Kelly tar betalt för ett ligg. I samband med att Putte ställer frågorna förklarar han i detalj hur han tänkt sig att samlaget ska gå till.

Putte kan hållas ansvarig för brott eftersom tydliga sexuella kontakter per telefon eller på internet kan utgöra sexuellt ofredande.

Exempel: Tatjana skickar flera meddelanden på Facebook till Vincent där hon säger att hon har nakenbilder på Vincent som hon kanske tänker lägga ut på Instagram så att alla får se.

Exempel: Mattias kräver i flera sms att 12-åriga Theo ska skicka nakenbilder på sig själv. Om Theo inte skickar bilderna säger Mattias att han ska berätta för Theos pappa att Theo snattat.

Exempel: Nadine skapar en profil på nätsidan Badoo i Jennys namn. Nadine låtsas vara Jenny och lägger upp en bild på Jenny, Jennys telefonnummer och en upplysning om att Jenny tycker om att ha sex med rödhåriga killar.

I alla tre exempel kan Tatjana, Mattias och Nadine hållas ansvariga för sexuellt ofredande eftersom de har kränkt Vincents, Theos och Jennys sexuella integritet. Beroende på exakt vad Nadine har skrivit i Jennys namn på Badoo kan hon eventuellt också ha gjort sig skyldig till förtal (du kan läsa mer om förtal i avsnitt 2 ovan).

4.7.3 Svåra fall

När domstolen ska avgöra om ett beteende utgör sexuellt ofredande tittar den på situationen i sin helhet. Det betyder att alla omständigheter omkring handlingen vägs in. Om handlingen till exempel har varit en del av ett frivilligt närmande mellan två personer över 15 år blir sexuellt ofredande inte aktuellt.

Exempel: Olle visar via en webbkamera sitt könsorgan för Tindra.

I exemplet har Olle blottat sig för Tindra på ett sätt som man kanske normalt kan känna är obehagligt. Om Tindra inte varit med på att Olle skulle visa sitt kön så kan Olle förmodligen hållas ansvarig för sexuellt ofredande. Men om Tindra däremot har samtyckt till att få se Olles kön blir det svårare. Då måste man först titta på hur gammal Tindra är. Om Tindra är under femton år (och Olle

inte haft fog för att tro att hon är äldre) spelar det ingen roll att hon har samtyckt. Olle kan fortfarande dömas för sexuellt ofredande. Om Tindra däremot är över femton år och har lämnat sitt samtycke till att få se Olles kön så har Olle inte gjort sig skyldig till brott.

Exempel: Shirin som är 17 år är ungdomsledare för en konfirmandgrupp. Verksamhetsansvarig i församlingen är den 40-åriga prästen Staffan. En natt börjar Staffan och Shirin att chatta på Facebook. Staffan berättar att han längtar efter att kyssas, och Shirin svarar att hon förstår det. Efter en stund skriver Staffan att han "spanar in" Shirin och att hon är sexig. Shirins internet lägger ner, men hon kopplar upp sig igen för att fortsätta chatta. Staffan fortsätter att berömma Shirins kropp. Efter en stund går Shirin och lägger sig.

Exemplet är taget från verkligheten. Staffan har varit styrande i konversationen, men Shirin har också deltagit. Shirin kopplade ju till och med upp sig på nytt för att fortsätta chatten efter att datorförbindelsen brutits. Även om Shirin tycker att det känns olustigt att ha haft den aktuella konversationen med sin chef så kan Staffan undgå ansvar med hänsyn till omständigheterna i fallet. I det verkliga fallet friades Staffan (som egentligen heter någonting annat).

Användning av könsord eller andra sexuellt laddade skällsord bedöms normalt inte som sexuellt ofredande. Det kan däremot vara fråga om brotten förolämpning eller ofredande.

4.7.4 Sexuellt ofredande - sammanfattning

1. Om en person skickar något sexuellt kränkande till en annan kan det anses som sexuellt ofredande.
2. Det kan vara sexuellt ofredande när någon skickar nakenbilder eller visar upp sitt kön i en webbkamera om inte mottagaren har samtyckt. Om mottagaren är under 15 år spelar samtycke ingen roll.
3. Vid bedömningen av vad som är ett sexuellt ofredande tar domstolen hänsyn till alla omständigheter och inte bara själva handlingen i sig.

5 Regler om yttrandefrihetsbegränsningar II: Brott mot allmän ordning

5.1 Allvarliga men ovanliga fall av brott mot allmän ordning

I brottsbalkens kapitel om allmän ordning finns det flera regler som begränsar yttrandefriheten. Att driva på en folkmassa att sätta sig upp mot polisen kan falla under reglerna om upplopp eller uppvigling. Om någon genom "våldshandling eller oljud" stör till exempel gudstjänster, domstolsförhandlingar eller föreläsningar så kan hon dömas för "störande av förrättning eller allmän sammankomst". Dessutom finns det särskilda regler för krig – om en "samling av krigsmän gemensamt hotar sätta sig upp mot förman" så kan de dömas för myteri.

I denna framställning kommer tonvikten att ligga på andra inskränkningar av yttrandefriheten som är av mer principiellt intresse och som, vad gäller vissa regler, förhållandevis ofta leder till prövningar i domstol.

5.2 Barnpornografi

5.2.1 Inledning

Barnpornografibrottet är en välkänd och vanligtvis betraktad som en självklar inskränkning av yttrandefriheten. I den här framställningen fokuseras på sådana yttranden som faller under allmänna regler, och inte under de särskilda yttrandefrihetsgrundlagarna, men det kan noteras att barnpornografi har en särskild ställning även i de särskilda grundlagarna. Barnpornografibrottet är helt undantaget det särskilda grundlagsskyddet. Barnpornografibrott är alltså inte ett särskilt brott i TF och YGL på det sätt som olaga hot, hets mot folkgrupp eller olaga våldsskildring är. Barnpornografi *exkluderas* från regelverket i grundlagen. En barnpornografisk tidning faller alltså utanför TF:s särskilda regler, trots att det är en tryckt skrift. Annorlunda uttryckt: barnpornografi betraktas inte som en yttrandefrihetssak över huvud taget i svensk grundlagstradition.

Barnpornografibrottet förbjuder (med vissa undantag) all hantering av barnpornografi. Man får varken skapa, sprida, äga, titta på eller hjälpa andra att komma över barnpornografi.

Det är viktigt att komma ihåg att gränsen för vem som är ett "barn" i barnpornografiska sammanhang inte är samma som den för när man kan ha sexuellt umgänge. Det är alltså inte femton år, "byxmyndigheten", som är gränsen. I regeln om barnpornografi står i stället att det är pubertetsutvecklingen som är avgörande för bedömningen. Om man inte har avslutat puberteten är man ett barn, oavsett hur gammal man är.

Alla under 18 år kan dessutom räknas som barn *även* om de har avslutat puberteten. För att man ska dömas för att skapa barnpornografi gäller en absolut 18-årsgräns: alla under 18 räknas som

barn. För alla andra typer av barnpornografibrott, exempelvis försäljning eller spridning, gäller i stället att de som avbildas räknas som barn om det tydligt framgår att de är under 18 år även om de avslutat puberteten; exempelvis om det sägs i en film eller man tydligt förstår att det inte rör sig om en artonåring.

Det är givetvis svårt att veta när någon har avslutat puberteten och lagen ger inget klart svar på det. Det handlar inte om sexuell mognad eller liknande, utan det som är avgörande är hur man uppfattas på bilden eller i filmen. Om man är kroppsligt utvecklad som en vuxen, exempelvis om man har bröst eller hår på sitt könsorgan, är det viktigare än hur långt i puberteten man faktiskt kommit. Även om man själv inte känner att man avslutat puberteten kan det därför hända att man bedöms ha gjort det eftersom det ser så ut på bilden eller filmen.

5.2.2 Typfall

Exempel: Andy är 18 år och välutvecklad för sin ålder. Han är tillsammans med Nadja som precis fyllt 15 men som inte riktigt kommit i puberteten. Första gången de har sex filmar Andy dem med sin mobil. Han sparar filmen och mejlar den senare till två kompisar.

Det finns alltså inte någon 15-årsgräns för vem som räknas som barn i det här sammanhanget så Andys beteende kan vara förbjudet enligt regeln om barnpornografi. Inspelningen av filmen är ett brott eftersom Nadja är under 18 år. När han mejlar filmen begår han också ett brott eftersom Nadja inte har kommit så långt i puberteten. Precis som för de andra brotten som beskrivs i den här texten måste Andy ha haft uppsåt och eftersom han känner Nadja och hon inte har kommit i puberteten kan man utgå från att han vetat om att hon är ett barn i lagens mening.

Det finns dock en regel i lagen som gör att Andys beteende kan vara tillåtet eftersom de är i en relation. I det här fallet hjälper det inte Andy eftersom han är så mycket äldre än Nadja och dessutom själv är välutvecklad. Om han varit bara något år äldre och själv precis börjat komma in i puberteten är det möjligt att han inte hade dömts, men i exemplet rör det sig om ett barnpornografibrott.

5.2.3 Svåra fall

5.2.3.1 Lika mogna och lika gamla

Precis som beskrivs i exemplet med Andy och Nadja finns det undantag från barnpornografireglerna om det inte skulle kännas rimligt att döma den som skapat materialet. Detta undantag gäller om den som skapat bara är lite äldre och bara lite mera fysiskt mogen än den som avbildas.

Oftast blir undantaget i praktiken aktuellt i relationer där man är i ungefär samma ålder men man måste också titta på alla andra omständigheter, exempelvis på om den som avbildas var med på det. Det finns alltså inga klara gränser utan man måste titta på varje fall för sig.

5.2.3.2 Påhittade barn

Som lagen är skriven säger den ingenting om vad som gäller för påhittade barn, exempelvis teckningar eller animationer. Är det förbjudet att äga barnpornografi om det inte är riktiga barn på bilderna? Eftersom lagen inte är så detaljerad finns det olika uppfattningar om denna fråga.

Exempel: Milton har börjat intressera sig för japansk kultur. Han ritar manga och är med i en del grupper på nätet som delar filmer och bilder. Genom en av dessa grupper får han ett mejl med 60 bilder. Några av dessa bilder föreställer mangafigurer som ser ut som unga barn och som poserar i sexuella situationer.

Det kan vara brottsligt att ha dessa bilder på sin dator. Många kritiserar att det är så och menar att förbudet finns till för att skydda verkliga barn, inte fantasier eller påhittade karaktärer. I Miltons fall har ju inga barn skadats och därför tycker många att det inte borde vara olagligt att ha sådana bilder. Men så ser inte lagen ut.

Man ska alltså utgå från att även tecknade eller animerade barnpornografiska motiv är olagliga. Det kan dock vara okej i vissa fall, om man exempelvis har väldigt många bilder som inte är pornografiska och bara någon som är det (se det så kallade Mangamålet från HD, NJA 2012 s. 400).

5.2.3.3 Barnet är inte avbildat sexuellt

Enligt lagen behöver inte barnet själv vara avbildat i ett sexuellt sammanhang utan det är bilden eller filmen som helhet som ska bedömas.

Exempel: Mika är tillsammans med André och de är båda 19 år. De vill spela in en "hemmafilm" där de har sex. Mikas lillasyster Mae är 13 år och tillfrågas om att vara med men hon säger nej. Hon står istället bakom kameran och filmar men kommer ibland med i bild och man ser tydligt att hon bara har trosor på sig.

I exemplet är Mika och André vuxna och gör inte något olagligt när de filmar sig själva. Även om Mae inte är fokus för filmen kan det ändå vara barnpornografi.

5.2.3.4 Barnpornografi och internet

Det finns inga speciella regler om barnpornografi på internet. Man har dock anpassat lagen efter att internet slog igenom eftersom det såklart är mycket lättare att både skapa, sprida och spara barnpornografi nu än för exempelvis 30 år sedan. Nuförtiden är det nästan bara via internet som barnpornografi sprids. Det finns till och med en stor marknad för sådant material där man kan köpa bilder och filmer. Detta innebär såklart också att brottet blir en större kränkning för det barn som drabbats, eftersom materialet kan spridas över hela världen.

5.2.3.5 Avslutande kommentarer

Barnpornografi är ett brott som samhället ser allvarligt på. Det är därför viktigt att man vet var gränserna går. Mycket av det sexuella material som fotas eller spelas in med mobiltelefoner kan vara barnpornografi eftersom många tror att det finns en 15-årsgräns, vilket alltså inte är fallet. Även avbildningar av den som fyllt 15 kan vara barnpornografi.

Barnpornografibrottet har systematiskt placerats bland brotten mot allmän ordning, i 16 kap. BrB. Det är alltså samma kapitel som rymmer till exempel uppvigling och hets mot folkgrupp. Anledningen till det är att barnpornografibrott är ett brott inte bara mot det barn som är föremål för till exempel filmen, utan ett brott mot hela samhället. (Det här hänger samman med det som ovan beskrevs om att även fiktiva barn kan utgöra barnpornografibrott.) Det har förts en diskussion om att brottet istället borde flyttas till det kapitel i brottsbalken som tar upp sexualbrott, 6 kap.

5.2.4 Barnpornografibrott - sammanfattning

1. Barnpornografibrottet omfattar i princip all hantering av pornografiska bilder på barn.
2. Brottet är inte direkt knutet till åldern på den som avbildas eller syns i en film. Även bilder och filmer med någon som fyllt 15 år kan vara barnpornografi om personen ser ut som ett barn på bilderna eller filmerna.

5.3 Olaga våldsskildring

5.3.1 Inledning

Brottet olaga våldsskildring tar sikte på situationen där någon skildrar sexuellt våld eller tvång i bild eller film, eller närgånget eller grovt utdraget våld mot människor eller djur, med syftet att bilderna ska spridas eller i syfte att bilderna ska spridas av någon annan.

Regeln tar alltså sikte på spridandet av våldspornografi eller vissa grova misshandelsfilmer eller filmer med tortyr eller djurplågeri. Det finns ett undantag från ansvar, nämligen om det var försvarligt att sprida bilder eller filmer av det här slaget. Det kan till exempel vara tillåtet att sprida djurplågerifilmer om syftet är att granska till exempel missförhållanden i köttindustrin.

Regeln används sällan. Den överlappar ofta andra regler, till exempel barnpornografibrott eller (numer) olaga integritetsintrång. Olaga våldsskildring har dock en särskild, framför allt historisk, koppling till yttrandefriheten. Innan regeln fördes in i brottsbalken så fanns reglerna i en egen lag, med namnet "lag (1981:485) om förbud mot spridning av filmer och videogram med våldsinslag", men som i folkmun kallades videovåldslagen. 1981 års lag hade sin bakgrund i debatten om videovåld som fördes i början av 1980-talet. Regeln fördes in i TF 1989 och var en av de viktigaste reglerna för den statliga filmcensuren som gjordes av en särskild myndighet, Statens Biografbyrå.

5.3.2 Typfall

Även om regeln sällan används är några typfall då regeln kan användas tydliga.

Exempel: Elisabeth startar en hemsida där hon lägger upp filmer på, som det ser ut som, brutala våldtäkter. Övergreppen är grova och innehåller våld mot offret. I alla de filmer hon lägger upp så är de som utför våldtäkterna av utländsk härkomst, som det ser ut. Elisabeths syfte är, som hon säger själv, "Att visa brotten som de kriminella flyktingarna begår".

Filmerna skildrar sexuellt våld och sprids genom Elisabeths agerande. Även om man skulle tolka Elisabeths uppgivna syfte så välvilligt som möjligt, som en granskning av brottslighet i vissa grupper, så kan spridandet inte anses försvarligt i denna form i juridisk mening.

Exempel: Colin och hans kompisar drar runt på stan på kvällen och misshandlar hemlösa när de sover. I ett av fallen sparkar gänget på en man i flera minuter innan en av dem sprutar tändvätska på offret och tänder eld på honom. Mannen skadas så svårt av elden att han dör. Colin filmar närgånget händelsen och lägger ut som ett klipp på internet under rubriken "En parasit mindre att betala för".

Filmsekvensen skildrar ett grovt utdraget våld mot den misshandlade mannen och spridandet är därmed brottsligt under regeln. Det finns inget som kan göra publiceringen försvarlig. Förutom olaga våldsskildring aktualiseras i detta exempel många andra brott. Misshandeln och dödandet kan leda till ansvar för mord eller andra allvarliga brott. Spridandet av filmen kan även utgöra förtal (bestående i att mannen genom filmens rubrik pekats ut som en "parasit" som inte förtjänar att leva) men troligen inte olaga integritetsintrång, om spridningen skedde efter att mannen dött.

5.3.3 Svåra fall

Exempel: Johan och Johanna, som är djurrättsaktivister, har fått information om att djuren far illa på en kycklingfarm som drivs av ett företag. De smyger sig därför in på företagets mark där de filmar hanteringen av fåglarna. På filmerna ser man hur personal slår mot fåglarna med krattor och käppar så att vissa dör. De döda fåglarna lämnas kvar på marken. Filmerna sprids på en djurrättsorganisations hemsida, som också drivs av Johan och Johanna.

Här skildrar filmerna i och för sig djurplågeri men det är inte säkert att det är tillräckligt för ansvar enligt regeln. Det är inte helt säkert att det som visas är sådant utdraget våld som krävs för att regeln ska kunna användas. Även om regelns förutsättningar är uppfyllda kan publiceringen anses försvarlig, eftersom syftet är att påvisa hur djuren behandlas illa på kycklingfarmen.

5.4 Hets mot folkgrupp

5.4.1 Inledning

Hets mot folkgrupp är ett hatbrott. Hatbrott är inget eget brott i svensk rätt men används emellanåt som en rubrik för flera olika lagregler. Man brukar framför allt inkludera hets mot folkgrupp, olaga diskriminering samt en regel om påföljd i brottsbalken som innebär att hatbrottsmotiv kan medföra ett strängare straff än om det inte fanns något sådant motiv.

Det hatbrotten har gemensamt är att själva motivet till brottet är negativa uppfattningar om någon särskild grupp i samhället och att denna uppfattning har haft betydelse för den som handlar. Det kan till exempel röra sig om rasistiska eller homofobiska motiv. Hatbrotten anses särskilt allvarliga eftersom man har tyckt att de strider mot våra grundläggande värderingar och mot de mänskliga fri- och rättigheterna. Sverige har därtill skrivit under FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering. Även om det, som sagt, inte finns något särskilt brott som heter hatbrott så har etiketten betydelse på olika sätt. Brottsförebyggande rådet för statistik över hatbrott och det finns särskilda hatbrottspoliser.

För att någon ska kunna dömas för hets mot folkgrupp krävs det tre saker (som beskrivs mer ingående nedan):

- Någon ska göra ett uttalande eller lämna ett meddelande som sprids.
- Uttalandet eller meddelandet ska bestå i hot eller ge uttryck för missaktning.
- Hotet eller missaktningen ska avse en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på hudfärg, ras, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning.

Den som döms för hets mot folkgrupp döms till fängelse i upp till två år. Om det är ett ringa fall av brottet får brottslingen istället betala böter. Hets mot folkgrupp är även ett brott enligt yttrandefrihetsgrundlagarna.

5.4.2 Uttalande eller annat meddelande som sprids

Det krävs för det första att någon hotar eller på annat vis talar illa om en folkgrupp i ett och för det andra att uttalandet eller meddelandet sprids.

Det första kravet på uttalande eller annat meddelande innebär inte att det behöver röra sig om ett meddelande som man skickar till någon. Ordet meddelande i lagbestämmelsen betyder snarare att alla sorters kommunikation omfattas. Det behöver inte heller röra sig om ett muntligt eller skriftligt uttalande. Även bilder och symboler såsom flygblad, foton, affischer och armbindlar räknas som meddelanden.

Det andra kravet på att uttalandet eller meddelandet ska spridas innebär att det ska nå mer än ett fåtal. Man får bara göra uttalanden som kan betecknas som hets mot folkgrupp inom den helt privata sfären. Uttalanden i slutna sällskap skyddas inte, utan ett uttalande eller meddelande anses spritt så fort det når mer än bara ett fåtal inom den privata sfären. Det krävs inte att en större grupp personer faktiskt tar del av uttalandet eller meddelandet. Det som spelar roll är om det har gjorts tillgängligt för fler än bara ett fåtal.

Exempel, spridning: Andreas skriver på sin blogg att "alla jävla bögar borde ta nån medicin så de blev normala och kunde passa in i samhället"

Andreas har genom sitt blogginlägg spridit ett uttalande genom att göra det tillgängligt och kan dömas för ansvar.

Exempel, spridning: Jasmine postar på sin Facebookprofil (sluten med 130 vänner) att "muslimer borde ta och flytta hem till öknen och sluta förstöra Sverige"

Även Jasmine kan dömas för ansvar. Att Jasmine har en sluten Facebookprofil spelar ingen roll och uttalandet anses ändå spritt.

Exempel, spridning: Kalle tar en skärmdump med sin telefon på ett hakkors och lägger ut fotot på sin Instagram med öppen profil.

Kalle kan dömas till ansvar för hets mot folkgrupp. Att han egentligen bara sprider vidare bilden från någon annanstans på internet har ingen betydelse.

Exempel, spridning: Ali, Hannah, Soran och Gustav har en chattgrupp. Gustav skriver att "folk som är med i pingstkyrkan är äckliga och dumma i huvudet".

Här är det inte alls säkert att Gustav skulle kunna fällas för hets mot folkgrupp även om det uttalandet han gjort är missaktande mot medlemmar i pingstkyrkan. Det rör sig om ett fåtal personer och en domstol skulle nog kunna tycka att det är inom Gustavs privata sfär.

5.4.3 Hota eller uttrycka missaktning

Det andra kravet är att någon ska i uttalandet eller meddelandet uttrycka hot eller missaktning. Ordet hot i den här lagbestämmelsen behöver inte motsvara ett olaga hot. Med hot menas alla typer av hot, förolämpningar och förtal såsom vi använder orden i det vanliga språket. Ordet missaktning täcker in olika former av kränkande uttalanden mot en folkgrupp, även förlöjliganden. Däremot är saklig kritik inte hets mot folkgrupp.

Exempel, missaktning: Linda skriver om polisens registrering av romer att "det är väl självklart att polisen behöver registrera zigenare, eftersom de är tjuvar och dessutom flyttar på sig hela tiden" på sin blogg.

Det här är ett uttryck för missaktning. Lindas uttalande är kränkande mot folkgruppen romer och hon kan dömas till ansvar för hets mot folkgrupp.

Exempel, missaktning: Jorges gör en statusuppdatering på Facebook med texten: Det är statistiskt bevisat att fattiga och utsatta människor oftare begår brott än andra. Invandrare är mer socialt utsatta än etniska svenskar och det är därför dom är överrepresenterade i brottsstatistiken"

Jorge pekar visserligen ut invandrare som överrepresenterade i brottsstatistiken. Men han gör i lagens mening inget missaktande uttalande mot invandrare. Jorge skulle inte dömas för hets mot folkgrupp eftersom hans hänvisning till invandrare inte är kränkande mot folkgruppen.

5.4.4 Folkgrupp och annan sådan grupp

Det tredje kravet är att uttalandet eller meddelandet ska uttrycka hot eller missaktning för en folkgrupp eller annan sådan grupp. Med det menas att angreppet ska ha sin utgångspunkt i en missaktning mot en viss folkgrupp. Det som är av betydelse är alltså att angreppet ska anspela på hudfärg, ras, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning. Det kan särskilt framhållas att regeln *uttryckligen* är utsträckt till andra grupper än just folkgrupper, även om namnet på brottet är hets mot folkgrupp.

5.4.5 Hets mot folkgrupp - sammanfattning

1. En person kan dömas för brottet hets mot folkgrupp om:
 - a. Hon har gjort ett uttalande eller lämnat ett meddelande som spridits,
 - b. uttalandet består i hot eller uttryck för missaktning, och
 - c. missaktningen avser en folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på hudfärg, ras, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning.
2. Det behöver inte röra sig om ett muntligt eller skriftligt uttalande eller meddelande. Även bilder och symboler såsom flygblad, foton, affischer och armbindlar räknas som meddelanden i lagens mening.
3. Med hot menas inte bara olaga hot utan alla typer av hot, förolämpningar och förtal såsom vi använder orden i det vanliga språket.
4. Ordet missaktning täcker in alla former av kränkande uttalanden mot en folkgrupp, även förlöjliganden.

6 Avslutande ord

Idag är alla publicister. Detta har upprepats som ett slagord redan sedan de första enkla verktygen för kostnadsfri masskommunikation blev tillgängliga för allmänheten. Först kom olika typer av diskussionsforum, därefter bloggar och sedan sociala medier. De sociala medierna har breddats och idag finns det tjänster för spridande av skrivna inlägg, av bilder, av filmer och av ljud. En tendens de senaste åren är att alltmer information sprids i olika liveformer, i "direktsändning" som man tidigare sade om tv-sändningar.

Dessa teknologier gör det möjligt för vem som helst att dela med sig av information till alla som vill lyssna utan någon ekonomisk kostnad alls. Istället betalar vi på olika sätt genom att dela med oss av våra data. Det har funnits en livaktig diskussion om inte priset för vårt användande av sociala medier kan vara för högt – att vi delar med oss av mer information, inklusive personuppgifter, till de stora teknikbolagen än vad som egentligen är bra för oss.

Denna diskussion – om värdet av informationen om oss och de inlägg vi skapar – är viktig. I detta sammanhang är det dock viktigare att påminna om att även om vi "betalar" genom att dela med oss av information så är det fortfarande kostnadsfritt, i den vanliga betydelsen av begreppet, att använda sig av Facebook, Twitter, Snapchat, Clubhouse eller TikTok. Dessa teknologier utgör världshistoriens största katalysator för yttrandefriheten. Aldrig tidigare har så många, kunnat kommunicera så mycket, till så låg kostnad.

I alla revolutionära förändringar i möjligheterna att yttra sig har frågor om yttrandefrihetens gränser aktualiserats. Krav på att yttrandefriheten borde begränsas har förekommit när tryckpressen kom, när biograffilmen lanserades, när människor började lyssna på radio och titta på tv. Sådana krav har också riktats mot tekniker för lagring och uppspelning av media. Den som minns 1980-talet kommer ihåg videovåldsdebatten om hur unga påverkades av att titta på våldsfilmer vilket enligt kritikerna krävde ökad statlig censur.

I flera av dessa skiften har staten försökt kontrollera informationsförmedlingen. Det var länge förbjudet att konsumera annan radio eller tv än det som tillhandahölls av public service och den statliga filmcensuren avskaffades för inte så länge sedan. Internet har däremot inte medfört några mer omfattande statliga försök att kontrollera informationsflöden.¹⁵ Istället har huvudtanken varit att yttrandefrihetens gränser kan hanteras med de regelverk som redan tidigare satts upp. Det innebär – som ovan beskrivits – att yttrandefrihetsgrundlagarnas regelverk i stort har behållits och

¹⁵ Denna beskrivning kan ifrågasättas om man tittar på överstatlig nivå. EU har genomfört stora reformer som rör hanteringen av persondata och andra är när detta skrivs på gång.

reglerar förlagens och mediernas publiceringar. Annan kommunikation, till exempel sådant som skrivs i sociala medier, regleras ytterst genom straffrättens vanliga regelverk, det vill säga i första hand genom brottsbalkens regler. Även detta regelverk har på det hela taget ansetts kunna hantera även kränkningar på internet.

Det nya sättet att kommunicera har inneburit att vissa justeringar har behövts. När det gäller information utanför det särskilda grundlagsskyddet så har det införts regler som primärt haft till syfte att hantera digital kommunikation. Ett av de viktigaste brotten har beskrivits här, olaga integritetsintrång. Därutöver finns det nya brott som hänger samman med den tekniska utvecklingen men inte i första hand med syfte att kriminalisera yttranden. Så kallade ID-kapningar faller numer under en särskild regel (olovlig identitetsanvändning). Det finns en förhållandevis ny regel om kränkande fotografering som fångar in fotograferande med mobilkameror i badrum eller omklädningsrum. (Däremot inte fotografering som sker på allmän plats – det är tillåtet att fotografera någon som befinner sig på allmän plats även om hon inte vill det, vilket brukar uppmärksammas varje sommar när medier rapporterar om att någon har fotograferat eller filmat halvnakna människor på badstränder utan att polisen har någon möjlighet att ingripa.) Dessutom finns det EU-lagstiftning som har betydelse, såsom Dataskyddsförordningen.

De senast beskrivna förändringarna är dock finjusteringar. I det stora hela är det väletablerade straffrättsliga regler som använts även i informationssamhället. Förtalsregeln har burit ett tungt lass och står i centrum för många av diskussionerna om yttrandefrihetens gränser. Paragraferna om olaga hot, ofredande och sexuellt ofredande har genomgått vissa förändringar men dessa har i första hand varit av förtydligande slag.

I den här framställningen har de vanligast förekommande reglerna om vad man inte får säga (eller skriva) i sociala medier, eller i andra internetsammanhang, presenterats. De regler som har tagits upp är de som stått i centrum för debatten om så kallat näthat men även i andra diskussioner om yttrandefrihetens gränser.

En fullständig uppräknings hade inkluderat även sexualbrotten: våldtäktsbrottet kan idag omfatta även våldtäkter som sker online och det finns regler som förbjuder kontaktsökande med barn i sexuella syften. Det finns också regler om rikets säkerhet som inskränker yttrandefriheten. Den som har uppgifter om hur det svenska försvaret är organiserat får inte publicera dessa på Instagram. Det skulle ha blivit för långt att ta med alla dessa regler i denna framställning, som koncentrerat sig på de mest frekvent förekommande straffbuden.

Även om brottsbalkens ”vanliga” regler har haft störst betydelse för hur juridiken hanterat yttrandefrihetsfrågor även efter att internet gjort oss alla till publicister så har det, som sagt, ansetts finna behov av vissa modifieringar av regelverket. När detta skrivs finns det flera sådana reformprojekt på gång. Från och med 1 maj 2021 är det brottsligt att uppmäna någon annan till att

begå självmord. Vidare finns det ett lagförslag som syftar till att förbjuda någon från att utsätta barn från att bevittna brott, vilket kan få betydelse för digital kommunikation.

Slutligen förbereder EU två lagar – Digital Services Act och Digital Markets Act – som kan få stora effekter för teknikföretagens agerande. Det går ännu inte att förutse hur dessa lagstiftningsprojekt kommer att falla ut. Det får behandlas i en andra upplaga.

Denna digitala version är nedladdad från lawpub.se

Den licens som tillämpas för de verk som finns på lawpub.se är Creative Commons CC BY-NC 4.0. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här:

<https://creativecommons.org/licenses/bync/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>